

Umesamisk språk på norsk side

Situasjonen no og tiltak for framtida

SÁMEDIGGI
SAMETINGET

Postboks 3
9735 Kárášjohka
Telefon +47 78 47 40 00
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

Sámediggi 2021

Innhald

1	INNLEIING	7
1.1	Giellalokten	7
1.2	Hjertespråket.....	7
1.3	Denne utgreiinga	8
2	UMESAMISK OG LOVGJEVINGA OM SAMISK(E) SPRÅK I NOREG	9
2.1	ILO-konvensjonen, den norske grunnlova og Den europeiske språkpakta	9
2.2	Norsk lovverk elles	10
	Samelova 10	
	Barnehagelova	11
	Opplæringslova	11
	Stadnamnlova	12
	Forskrift til Folkeregisterlova	12
	Konkluderande merknader	13
3	DET UMESAMISKE OMRÅDET	14
3.1	Umesamisk område på norsk side	14
3.2	Umesamisk område på svensk side	14
3.3	Nyansering av områdegrensene	15
3.4	Talet på samar i det umesamiske området	16
3.5	Konkluderande merknader	17
4	UMESAMISK: SPRÅK ELLER DIALEKT?	19
4.1	Språkleg avstand	19
4.2	Umesamisk identitet	20
4.3	Normering	22
4.4	Politikk	23

4.5	Konkluderande merknader	25
5	DOKUMENTASJON AV UMESAMISK.....	26
5.1	Eldre dokumentasjon.....	26
5.2	Nyare forsking	27
5.3	Tilrettelegging av dokumentasjon og forsking	27
5.4	Konkluderande merknader	28
6	DAGENS SITUASJONEN FOR UMESAMISK SPRÅK	29
6.1	UNESCO sine ni faktorar	29
6.2	Situasjonen for umesamisk på svensk side	29
	Overføring av umesamisk til neste generasjon	30
	Kor stor del av umesamane snakkar språket?	30
	Kva tradisjonelle og nye domene finst for umesamisk i dag?	31
	Læremiddel for umesamisk.....	31
	Talet på talarar av umesamisk	32
6.3	Konkluderande merknader	32
7	UMESAMISK I SKULEVERK OG FORSKINGSINSTITUSJONAR	34
7.1	Umesamisk i barnehage, grunnskule, vidaregåande skule	34
	På norsk side av grensa	34
	På svensk side av grensa	35
	Umesamisk utdanningsløp for lærarar	36
7.2	Umesamisk ved universitet og høgskular.....	36
	Universitetet i Tromsø/ Norges arktiske universitet.....	36
	Sámi allaskuvla – Samisk høgskole.....	37
	Nord universitet i Bodø	38
	Universitetet i Umeå	39
	Universitetet i Uppsala.....	40
7.3	Konkluderande merknader	41
8	UMESAMISK I KOMMUNAR OG SAMETING	42
8.1	På norsk side	42

8.2	På svensk side	43
8.3	Konkluderande merknader	44
9	FRIVILLIG ARBEID FOR UMESAMISK.....	45
9.1	Hemnes umesamiske forum	45
9.2	Umesamisk ressurssenter	45
9.3	Álgguogåhtie	46
9.4	Kanaanstiftelsen	46
9.5	Facebook-grupper.....	47
9.6	Resultat av det frivillige arbeidet.....	47
	Interesse for språket blant umesamiske ungdommar i reindrifta	47
	Samiskkurs 48	
	Aukande medieomtale	48
9.7	Konkluderande merknader	49
10	UTTALTE ØNSKE FRÅ DET UMESAMISKE MILJØET	50
10.1	Innsamling av synspunkt og ønske.....	50
	Telefonintervju.....	50
	Innspel frå facebookgruppe	51
	Seminar i Luleå i november 2019.....	51
10.2	Konkrete forslag til tiltak frå det umesamiske miljøet	51
	Strategiske forslag	51
	Språkopplæring	52
	Læremiddel i umesamisk	52
	Synleggjering av språket	52
	Umesamiske språkdomene	53
	Institusjonelt arbeid	54
	Konkluderande merknader	54
11	KAN UMESAMISK REVITALISERAST PÅ NORSK SIDE?.....	55
11.1	Revitalisering som generell styrking av umesamisk språk og kultur	55
11.2	Revitalisering som vending av det umesamiske språkskiftet i familiane	56

11.3	Samanlikning med revitalisering av andre sterkt truga språk.....	56
Teori og samanlikning	57
Språket mansk som døme.....	57
Enaresamisk som døme	60
11.4	Konkluderande merknader.....	60
12	SAMISKOPPLÆRINGA: STERKE OG SVAKE MODELLAR	62
12.1	Ulike vilkår for minoritetsspråk og majoritetsspråk	62
12.2	Kriterium for å bestemme ein modell.	62
12.3	Baker si modelltenking brukt på umesamisk	63
12.4	Ulike slags modellar.....	63
12.5	Fullstendig og delvis språkbadmodell.....	64
12.6	Konkluderande merknader.....	65
13	FRAMLEGG TIL STRATEGI OG TILTAK FOR Å FREMJA UMESAMISK SPRÅK.....	66
13.1	Strategi.....	66
Lovendring og etablering av umesamisk som fag	66
Val av opplæringsmodell.....	66
Etnisitet eller geografi som strategi?	67
Hemnes kommune inn i forvalningsområdet for samisk språk	67
13.2	Tiltak	68
14	1KOSTNADER	72

1 Innleiing

«Det handler om sanger vi aldri får sunget, dikt som vi ikke kan lese. Det dreier seg om folk og en kultur som er i ferd med å visne.»

(Jørn Magnus Rivojen om umesamisk, 2020)

Forutan å vera kommunikasjonsmiddel har språk verdi både som kulturberarar og som identitetsmerke. Om det tradisjonelle språket forsvinn, vil mange kjenne at dei har mist mykje av kontakten med sitt eige folk og med slekta si fortid, dei kjenner at dei har «sanger vi aldri får sunget» slik Jørn Magnus Rivojen formulerer det i sitatet ovanfor

Mange av dei som er etterkommarar av umesamisktalande, er i denne situasjonen i dag. Denne utgreiinga handlar om situasjonen for umesamisk og om korleis språket kan taksast tilbake.

1.1 Giellalokten

I 2018 vedtok Sametinget i plenum eit strategidokument for framtidig arbeid med å styrke dei samiske språka i Noreg, kalla *Giellalokten* (Språkløftet).¹ Sametinget vedtok då at umesamisk språk skulle inkluderast i denne språkstyrkingsstrategien, og det vart gjort vedtak om å laga ei eiga utgreiing om tilstand, ressursar, strategiar og tiltak for umesamisk språk i Noreg. Dette har ikkje vore gjort før. Sametinget presiserte i vedtaket at situasjonen for umesamisk på norsk side av grensa skulle sjåast i samanheng med situasjonen for språket på svensk side slik at strategiar og tiltak kunne samordnast.

1.2 Hjertespråket

Bakgrunnen for vedtaket om å laga ei eiga utgreiing for umesamisk finn vi i arbeidet med den offentlege utgreiinga *Hjertespråket* (NOU 2016-18).² Etter initiativ frå Sametinget sette den norske regjeringa i 2014 ned eit utval som fekk namnet Samisk språkutval. Mandatet for utvalet var å arbeide ut framlegg til framtidig lovverk, ordningar og tiltak for samiske språk i Noreg.

I mandatet for Samisk språkutval stod «samiske språk» skrive i fleirtal, men mandatet presiserte samtidig at det her var tale om dei *tre mest utbreidde* av dei seks samiske språka som er, eller har vore, brukte Noreg. Dei tre mest utbreidde er: nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk.

Framlegg til styrking av umesamisk språk, var difor ikkje med i mandatet for Samisk språkutval. Dette er bakgrunnen for at Sametinget gjennom Giellalokten vedtok å laga ei *eiga* utgreiing om umesamisk i Noreg.

¹ Sámediggi (2018): *Gielelutnjeme – Giellålápptim – Giellalokten. Sametingets strategier for samiske språk*. Kárásjohka.

² NOU 2016-18: *Hjertespråket Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk*. Oslo.

1.3 Denne utgreiinga

Den utgreiinga som ligg føre her, er bestilt av Sametinget. Utgreiinga vil gå gjennom ulike sider ved den umesamiske språksituasjonen i dag. På grunnlag av denne gjennomgangen vil utgreiinga presentere nokre forslag til tiltak som skal medverke til å styrke umesamisk språk, særleg med tanke på å auke talet på talarar av språket.

Språkpolitiske tiltak for umesamisk representerer noko prinsipielt nytt frå Sametinget si side, sidan det her er tale om eit språk som i dag ikkje lenger har talarar som er fødde og oppvaksne med språket på norsk side av grensa. Utgreiinga drøftar difor ein del grunnleggande spørsmål om språk og dialekt, eigne samiske område og «delidentitetar», vesentleg for å synleggjera kva som bør avgjerast på politisk nivå.

2 Umesamisk og lovgjevinga om samisk(e) språk i Noreg

Samisk språk har sterkt rettsvern i Noreg., og dei er verna både gjennom det nasjonale lovverket og gjennom internasjonale avtalar.

2.1 ILO-konvensjonen, den norske grunnlova og Den europeiske språkpakta

Retten til å ta vare på og utvikle samisk er mellom anna heimla i *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater*³ som Noreg ratifiserte den 20. juni 1990. Her heiter det i artikkel 28:

«Det skal treffes tiltak for å bevare og fremme utvikling og bruk av de opprinnelige språk for vedkommende folk.»

Samisk er også verna etter den norske grunnlova. Her heiter det i paragraf 108:

«Dei statlege styresmaktene skal legge til rette for at den samiske folkegruppa kan tryggje og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv».

ILO-konvensjonen handlar om urfolks språk generelt, medan Grunnlova handlar om samisk spesielt. Grunnlova nemner «samisk språk» i eintal, det blir opp til andre lover å bestemme kva ein i praksis skal legge i «samisk språk».

I 1993 ratifiserte Noreg den Europeiske språkpakta⁴. Etter denne pakta forpliktar også den norske staten seg på å verne samisk(e) språk. Regjeringa forklarer denne språkpakta slik på heimesidene sine (1.4. 2020):

«Minoritetsspråkpakten definerer regions- og minoritetsspråk som språk som tradisjonelt er brukt innenfor et bestemt territorium i en stat, av statsborgere som utgjør en historisk gruppe som er i mindretall i befolkningen... Minoritetsspråkpakten slår fast at vern om de historiske regions- eller minoritetsspråkene i Europa er med på å holde oppe og utvikle kulturell rikdom og tradisjoner i Europa... Minoritetsspråkpakten har mer detaljerte og mer omfattende regler om språkrettigheter enn Rammekonvensjonen om vern av nasjonale minoriteter har.»⁵

³ <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtpalte/ilo-konvensjon-nr-169-om-urbefolknings-og-minoriteter/id451312/>

⁴ <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtpalte/minoritetssprakpakta/id86936/>

⁵ Sst.

Regjeringa seier vidare at Noreg har definert seks språk som norske region- eller minoritetsspråk, og at det er desse språka som er verna av Den europeiske språkpakta. Dei seks språka er: nordsamisk, sør-samisk, lulesamisk, kvensk, romanes og romani.

Umesamisk er ikkje med på regjeringa si liste over språk som er verna av Den europeiske språkpakta.

2.2 Norsk lovverk elles

Det som står om språk i ILO-konvensjonen, i den norske grunnlova og i Den europeiske språkpakta, er felt ned i det norske lovverket. Samisk har såleis vern etter Samelova, Barnehagelova, Opplæringslova og Stadnamnlova. I tillegg er samiske språk nemnde i forskriftene til Folkeregisterlova.

Samelova

Språkreglane i Samelova regulerer dei språklege rettane i Noreg ganske detaljert. Det er i stor grad denne lova som gjer at vi kan seia at samisk er offisielt språk i Noreg. Her skal ein ikkje gå inn på alle sider ved denne offisielle statusen, berre nemne at korkje Sameloven generelt eller språkreglane spesielt skil mellom dei forskjellige samiske språkgruppene. Inga gruppe er nemnd med namn i denne lova. Då lova i si tid var utforma, var det elles berre tale om at ho skulle gjelde i seks kommunar, og alle desse kommunane var i det nordsamiske språkområdet.

I 2014 laga Kommunal og moderniseringsdepartementet ein gjennomgang av språkreglane i Samelova.⁶ No gjaldt lova for eit større geografisk område og gjennomgangen frå 2014 «peker også på behovet for å definere hva som er samisk språk i sameloven», som det heiter i rapporten. I denne rapporten er ikkje umesamisk nemnt. Pitesamisk som på mange måtar er i same stilling som umesamisk, blir nemnt på denne måten:

«Pitesamisk språkområde avgrenses på norsk side av Saltenfjorden i nord og Ranfjorden i sør, og omfatter Beiarn, Saltdal, Gildeskål, Meløy, Rødøy, deler av Bodø og deler av Fauske kommuner. Pitesamisk språk har vært brukt av pitesamene i Norge og Sverige. Ifølge Ethnologues språkkatalog var det i 2000 20 personer i Sverige som snakket språket, og ingen i Norge.»⁷

Etter ei lang drøfting konkluderer departementet:

«På UNESCOs røde liste er skoltesamisk klassifisert som alvorlig truet, og utdødd i Norge. Pitesamisk er klassifisert som nesten utdødd, og utdødd i Norge. I østsamisk og pitesamisk miljø foregår det imidlertid arbeid for å revitalisere språkene. Østsamisk/skoltesamisk har et

⁶ Kommunal og moderniseringsdepartementet (2014): *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler*. Oslo.

⁷ sst

sterkere språklig miljø på finsk side av grensen. Når det gjelder pitesamisk, er det et meget begrenset antall språkbrukere også på svensk side.»⁸

Her er pitesamisk klassifisert som «utdødd i Norge». Dersom umesamisk hadde vore nemnt i den same rapporten, ville det språket også ha fått same dødsdommen.

Departementet konkluderer:

«Departementet har på denne bakgrunn kommet til at samelovens språkkapittel bør inneholde en definisjon av hva som i loven menes med samisk og at denne bør omfatte så vel lulesamisk som nordsamisk, sør-samisk og øst-samisk/skoltesamisk.»⁹

Det går fram av sitatet ovanfor at umesamisk fell utanfor definisjonen.

Barnehagelova

I Barnehagelova er samisk språk nemnt to plassar, i paragraf 2 og i paragraf 8.

I paragraf 2 heiter det:

«Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur.»

I paragraf 8 heiter det

«Kommunen har ansvaret for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur.»

I Barnehagelova står det ingen ting spesifikt om dei ulike samiske språka, difor står det heller ikkje noko om umesamisk.

Opplæringslova

Opplæringslova gjev ei rekke språklege rettar til samiske barn som har samisk anten som fag eller som opplæringsspråk på skulen.

Lova definerer same (og dermed samisk barn) slik:

«same: person som kan skrivast inn i samemanntalet, jf. § 2-6 i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (samelova), og barn av dei som kan skrivast inn.»

Samisk distrikt blir definert slik:

⁸ Kommunal og moderniseringsdepartementet (2014): *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler*. Oslo.

⁹ Sst.

«samisk distrikt: 1) det samiske forvaltningsområdet etter § 3-1 i samelova, 2) andre kommunar eller delar av kommunar etter forskrifter gitt av Kongen i statsråd etter at Sametinget og dei kommunane og fylkeskommunane spørsmålet gjeld, har fått uttale seg»

Samisk språk blir definert slik:

«samisk: nordsamisk, sørsamisk eller lulesamisk»

Både definisjonen i opplæringslova av omgrepene «samisk distrikt» og definisjonen av omgrepene «samisk språk» utelukkar i dag rett til opplæring i eller på umesamisk på norsk side av grensa.

Stadnamnlova

Stadnamnlova regulerer både bruk av språk i stadnamn i offentleg samanheng og skrivemåten av namna. Denne lova har så langt vore ein viktig reiskap til å få gjort samiske stadnamn synlege, særleg på vegskilt og kart.

Når det gjeld skriftleg form av samiske stadnamn, gjeld denne regelen i dag:

«For samiske stadnamn skal det takast utgangspunkt i den nedervde lokale uttalen.
Skrivemåten skal følgje gjeldande rettskriving i nordsamisk, lulesamisk eller sørsamisk.»

Det heiter vidare i forskriftene til lova:

«Nordsamisk rettskriving skal brukast i Finnmark, Troms og i Nordland til Tysfjord kommune. Skoltesamiske stadnamn i Sør-Varanger kommune kan likevel følgje skoltesamisk rettskriving. Lulesamisk rettskriving skal brukast frå og med Tysfjord kommune og sørover til Meløy kommune. Frå og med Rana kommune og sørover skal sørsamisk rettskriving brukast. I grenseområda for dei enkelte språkområda, kan ein bruke den rettskrivinga som passar best med den nedervde lokale uttalen. Det kan òg veljast regionale samleformer.»

Og vidare:

«Lokale dialektformer kan veljast når særlege grunnar talar for det.
Dersom det er brukt fleire samiske namn om det same namneobjektet, skal det eldste namnet brukast av det offentlege. I særlege tilfelle kan det gjerast unntak frå denne regelen.
I avveginga av ulike omsyn skal ein leggje vekt på at stadnamna får ein einskapleg skrivemåte innanfor dei ulike samiske språkområda.»

Etter forskrifta til Stadnamnlova er det i dag i offentleg samanheng ikkje høve til å bruke umesamiske namn med umesamisk rettskriving.

Sametinget tok i 2020 i kontakt med departementet for å få endra forskrifta på dette punktet, slik at både umesamisk og pitesamisk skal kunna brukast på vegskilt og kart.

Forskrift til Folkeregisterlova

Etter ønske frå Sametinget og forslag frå Samisk språkutval er det no høve til å la seg registrere med språk i det norske folkeregisteret.

Samisk språk er i denne samanhengen (i forskriftene til lova) definert som nordsamisk, lulesamisk og sør-samisk, og det går ikkje an å krysse av for umesamisk i folkeregisteret.

Konkluderande merknader

Av gjennomgangen i dette kapittelet ser vi at umesamisk ikkje er nemnt eksplisitt nokon stad der norsk lovverk omhandlar samisk språk.

Ein del plassar blir det gjort uttrykkeleg greie for kva som er meint med samisk språk i lovteksten, og umesamisk fell då alltid utanfor definisjonen.

3 Det umesamiske området

Med «det umesamiske området» er her meint det geografiske området der umesamisk språk tradisjonelt har vore snakka.

3.1 Umesamisk område på norsk side

Umesamisk språk har på norsk side av Sameland tradisjonelt vore snakka i eit geografisk område som i dag er dekt av kommunane Hemnes og Rana på Helgeland. Dersom vi skal vera meir spesifikke, kan vi seia at grensa for dokumentert umesamisk busetting går ved Røssvatnet; Bleikvassli og Korgen i sør, og i nord over Krokstrand og sørhellings mot Ranfjorden og utover kysten mot Sjona.¹⁰

Dei umesamisktalande miljøa på norsk side vart språkleg fornorska for nokre generasjoner sidan, og ein kjenner ikkje til nokon nolevande person som er fødd og oppvaksen her og som har hatt umesamisk som heimespråk i barndommen.

Det er ikkje gjort noka forsking på den språklege fornorskingsa av dette området. Knut Riksen jr. opplyser i personleg brevveksling at Benjamin Snefjellå kan ha vore den siste innfødde ranværingen som kunne snakke umesamisk. Han døydde i 1937.¹¹

Trass i den språklege fornorskingsa finst det folk i området som gjennom slekt og kulturell tilknyting *identifiserer* seg med den umesamiske språk- og kulturtradisjonen, og blant desse finst det folk som frivillig gjer ein innsats for å føre kulturen vidare. Her finst det òg folk som i vaksen alder har lært seg umesamisk.

Det som er skissert ovanfor, er situasjonen for umesamisk språk i Hemnes og Rana-området i dag - dersom ein vel å legge avgjerande vekt på grensa mellom Noreg og Sverige.

3.2 Umesamisk område på svensk side

Biletet blir annleis dersom ein ser det tradisjonelle umesamiske området under eitt, utan å tenke statar og grenser. Umesamisk språk har i tillegg til i Hemnes og Rana tradisjonelt vore snakka innanfor kommunane Arvidsjaur, Arjeplog, Sorsele, Malå og Storuman på svensk side av grensa. Dersom vi skal vera meir spesifikk, dreier det seg her om området rundt Ume-elva i sør, frå grensa til tidligare Umbyen mot Åsele lappmark. I nord går området stort sett opp til Ume-elva, med unntak av ein (stor) del av Arjeplog kommune.

¹⁰ Rivojen, Jørn Langseth (2019): *Umesamisk språkområde*. Upublisert manus

¹¹ E-post frå Knut Riksen 2.9. 2020.

Dei områda for umesamisk som er nemnde ovanfor, utgjer eit samanhengande geografisk område der Hemnes og Rana blir den vestlegaste delen

Det er særleg flyttevegane for reindrifta som etter grensedraginga her har knytt saman folk på norsk og svensk side og gjort området til eit eige samisk kulturområde.

Innanfor det umesamiske kulturområdet sett under eitt, finst det også i dag tradisjonelle talarar av umesamisk, og det finst i tillegg folk som snakkar umesamisk fordi dei har lært språket i vaksen alder. Vi har ingen pålitelege tal for kor stor desse to gruppene er. Men ut frå lokalkunnskap blir det sagt at den første gruppa kanskje utgjer 10 – 20 eldre personar.

Den andre gruppa talarar er vanskelegare å avgrense, men uansett korleis vi reknar, er ho klårt større enn den første. Dette kjem vi tilbake til.

Sjølv om Sametinget i Noreg først og fremst har ansvar for tilhøva i Hemnes og Rana, er det mest tenleg å sjå situasjonen her i samband med situasjonen for språket i heile det tradisjonelle umesamiske området. Det vil vera dårleg framtidig utnytting av ressursar å setja i gang dobbelt opp med språkstyrkande tiltak berre fordi det aktuelle området er delt mellom to land.
På dette grunnlaget kjem denne utgreiinga til å sjå heile det umesamiske kulturområdet under eitt.

3.3 Nyansering av områdegrensene¹²

I det som er skrive ovanfor, blir det trekt tydelege geografiske grenser for umesamisk språk både i Noreg og Sverige. Slike grenser kan vera nyttige å ha for å handtere ein moderne språkpolitikk, men som fastlagde kjennsgjerningar er dei problematiske.

Det er vanskeleg å trekke geografiske språkgrenser for eit folk som i stor grad har vore nomadisk. Ser ein då på sommar- eller vinterbeiteområda som dei viktigaste? Både sommar og vinter kom folk i kontakt med andre samisktalande, og særleg på vinterstid møttest folk frå fleire ulike reinbeitedistrikta. Denne kontakten førte til giftemål over store område, og dermed fekk familiane språkleg påverknad frå mange stader – stader som geografisk kunne ligge langt frå kvarandre.

Dei einskilde slektshistoriene kan ha forgreiningar frå Røros til Arjeplog. Språka og dialektane her var stort sett innbyrdes forståelege, og folk brukte sin eigen variant av samisk når dei snakka med kvarandre. Dermed vart det ulik språkleg påverknad i familiane.

Det som er skrive ovanfor, er ikkje noko argument for at umesamisk språk og umesamisk område «ikkje finst». Poenget her er at modellar frå tradisjonell svensk og norsk dialektforsking, med klåre geografiske grenser for språklege fenomen, er dårleg tilpassa nomadiske folk.

¹² Fleire av problematiseringane her er frå ein telefonsamtale om temaet med professor i samisk Mikael Vinka ved Universitetet i Umeå 3.9. 2020.

3.4 Talet på samar i det umesamiske området

Det finst ingen verken offisiell eller uoffisiell statistikk med opplysningar om tal på etniske samar som er busette i det umesamiske området. Difor blir det lett berre gjetting om ein skal føreslå eit slikt tal.

Valmanntala for sametinga i Noreg og Sverige kan likevel brukast som grunnlag for å seia noko om den prosentvise *fordelinga* av personar med samisk identitet innanfor eit geografisk definert umesamisk område – sjølv om desse manntala ikkje kan seia noko om det absolutte talet.

For å få ein peikepinn på den geografiske fordelinga av samar i det umesamiske området, presenterer Tabell 1 nedanfor, med etterhald, tal for innskrivne personar i dei to valmanntala (i Noreg og Sverige) - fordelte på kommunenivå.

Tabell 1

Innmelde i Sametingets valmanntal i det umesamiske området 2020^{13 14}

Kommune	Personar som har meldt seg inn i Sametinga sine valmanntal	Innbyggjarar i alt
Hemnes	41	878
Rana	128	25943
Sorsele	203	2522
Arvidsjaur	262	4507
Malå	109	3068
Storumann	404	5912
Arjeplog	258	3116
Lycksele	161	12245
I alt	1566	45946

Tala i dei to kolonnane «Personar innskrivne i sametingets valmanntal» til venstre og «Innbyggjarar i alt» til høgre kan ikkje utan vidare samanliknast. For det første er det slik at alle personar i kolonnen til venstre òg er omfatta av tala i kolonnen til høgre. For det andre omfattar kolonnen til venstre berre innbyggjarar over 18 år (folk med røysterett), medan kolonnen til høgre omfattar alle aldersgruppene i kommunen.

¹³ Tal for manntalsinnsmelde på norsk side gjeld året 2019, og tala er henta frå sametinget si heimeside <https://www.sametinget.no/Valg/Valgmanntall/Sametingets-valgmanntall-2019>. Tala for manntalsinnsmelde på svensk side gjeld 2017 og er henta frå artikkelen «Väljartätt i Arjeplog inför seametingvalet», offentleggjort på nettstaden Norran. <https://norran.se/nyheter/valjartatt-i-arjeplog-infor-sametingvalet>.

¹⁴ <https://www.sametinget.se/6434>

Dessutan er det frivillig om ein vil stå i sametinga sine valmanntal, og ein må sjølv gjera noko aktivt for å komma med i manntala, medan alle som bur i eit område, *må* vera registrerte i folkeregisteret. Dette betyr i praksis at det er fleire personar i kommunen som etter det objektive kriteriet kunne ha stått i valmanntalet enn dei som faktisk er registrerte.

Trass i alle desse etterhalda for at ein ikkje kan bruke tala i Tabell 1 til å sjå kor mange samar som bur i området, kan tabellen kanskje likevel seia noko om korleis samane *fordeler* seg innanfor det umesamiske området. Vi ser då at Storuman er den kommunen innanfor dette området som i absolutte tal har flest personar innskrivne i valmanntalet.

Som nummer to i absolutte tal på statistikken kjem Arvidsjaur med 262 innbyggjarar over 18 år registrerte i valmanntalet, og rett etter Arvidsjaur kjem Arjeplog med 258 registrerte innbyggjarar i manntalet.

Prosentvis er Arjeplog og Sorsele dei kommunane som har flest innbyggjarar innskrivne i valmanntalet til Sametinget. I Arjeplog utgjer dei manntalsinnmelde samane, 8,3 % av det totale folketalet, i Sorsele 8,0 % .

Umesamane er ikkje åleine om å vera registrerte i desse kommunane, men basert på uformell lokalkunnskap er det rimeleg å tru at Sorsele er den kommunen der manntalsregistrerte umesamar, utgjer den største delen av folketalet. Det finst ingen offisielle tal som kan stadfeste eller avkrefte dette.

Ut frå desse tala kunne ein kanskje seia at kommunane Sorsele og Storuman utgjer kjerneområdet for umesamisk språk. Eit naturleg spørsmål som melder seg: har umesamisk bruk for eit kjerneområde? Vi har ovanfor sett på det *tradisjonelle* umesamiske området. Alle kommunane her er landkommunar, og vi har difor sett bort frå den sterke urbaniseringa i Norden. Ein heil del som kan reknast som umesamar, bur sannsynlegvis i Stockholmsområdet. Vi har ingen tal for dette.

I Umeå kommune var det 436 registrerte i valmanntalet for Sametinget i 2020. Om vi tek med Umeå i det umesamiske området, vil denne kommunen så vidt gå forbi Storuman i absolutt tal på registrerte veljarar til Sametinget. Rekna i prosent vil biletet bli eit heilt anna, fordi Umeå er den mest folkerike kommunen i Västerbotten med rundt 120 000 innbyggjarar.

3.5 Konkluderande merknader

Det finst inga nyare registrering eller teljing av samar korkje i Sverige eller i Noreg. I dei registreringane som vart gjorde tidlegare, vart det aldri skilt mellom umesamar og andre. Difor finst det ikkje noko svar på kor mange umesamar som finst.

Valmanntala til sametinga utgjer ei frivillig registrering av samar over 18 år. Vi veit ikkje kor mange som etter objektive kriterium *kunne* har registrert seg innanfor det vi her har definert som det

geografiske umesamiske området, men vi veit at 1566 personar faktisk har skrive seg inn i manntalet. Reknar vi Umeå til det umesamiske området, blir talet på registrerte samar i alt 2002.

Tal for registrerte i samemanntal er tilgjengelege for kvar ein skild kommune, og på den måten kan vi sjå korleis samar fordeler seg i området. Ut frå dei tala som vi har, går det an å argumentere for at Sorsele og Storuman kommunar utgjer umesamisk kjerneområde.

4 Umesamisk: språk eller dialekt?

Det finst ingen allment godtekne definisjonar som kan bestemme når ein språkvariant er eit eige språk eller når det er ein dialekt av eit anna språk.

Ei populær oppfatning er at dialektar er innbyrdes forståelege, medan språk ikkje er det. Dette høyrest i utgangspunktet ut som ei grei forklaring, men som definisjon samsvarar forklaringa därleg med bruken av orda «språk» og «dialekt» i det verkelege livet. Andre tilhøve som identitet, politikk og skriftspråknormering er i praksis like viktige som den språklege avstanden.

4.1 Språkleg avstand

Dei samiske språka har i historisk tid vorte snakka i eit samanhengande område frå Kolahalvøya i Nordvest-Russland til Femundsjøen i Sør-Noreg. Sjølv om ein samisktalande frå femundstraktene ikkje kan forstå ein samisktalande frå Kolahalvøya, er språkovergangane mellom desse to geografiske ytterpunktene i stor grad glidande, og talarar av samiske nabodialektar kan i dei fleste tilfelle forstå kvarandre.

Talarar av umesamisk kan lett forstå både pitesamisk i nord og sør-samisk i sør. Det er difor ikkje opplagt her kva variantar ein skal kalle dialektar og kva variantar ein skal kalle språk. At alle dei tre nemnde gruppene i stor grad har drive reindrift og flytta over vide område, gjer det endå vanskelegare å setja geografiske grenser for språklege trekk.

Professor Knut Bergsland var den språkvitaren som arbeidde mest med sør-samisk språk på 1900-talet. Han skreiv i innleiinga til boka si *Sydsamisk grammatikk* at basert på språklege kriterium kunne ein dele det totale samiske språkområdet i tre: austsamisk, nordsamisk og sør-samisk.¹⁵ Etter denne inndelinga var umesamisk ein del av det sør-samiske språkområdet, men Bergsland presiserte at det då var tale om sør-samisk i «videre mening». Det er altså relativt små, men likevel tydelege, språklege skilnader mellom umesamisk og sør-samisk.

I den nemnde sør-samiske grammatikken sin frå 1982, tok ikkje Bergsland med umesamisk. Grammatikken beskrev sør-samisk i «trangere mening», skreiv han, og det ville her seia sør-samisk utan umesamisk.

Umesamisk er heller ikkje med i den sør-samiske ordboka som Knut Bergsland og Lajla Mattsson Magga gav ut i 1993.¹⁶ Det var to grunnar til å halde den umesamiske varianten utanfor både den sør-samiske grammatikken og den sør-samiske ordboka. Den første grunnen var at Bergsland og

¹⁵ Bergsland, Knut (1982): *Sydsamisk grammatikk*. Oslo. Universitetsforlaget.

¹⁶ Bergsland, Knut og Magga, Lajla Mattsson (1993): *Åarjelsaemien-daaroen baakoegærja. Sydsamisk – norsk ordbok*. Idut.

Mattsson Magga så langt råd var, ønskete å fremja eit heilheitleg sørsamisk skriftspråk. Etter deira vurdering ville det bli med for mange variasjonar dersom umesamisk òg skulle dekkast av desse bøkene.

Den andre grunnen til ikkje å ta med umesamisk i dei to nemnde sørsamiske grunnbøkene, var at forfattarane ville at ordbok og grammatikk lett skulle kunne brukast av den vanlege sørsamiske språkbrukaren. Umesamisk var såpass ulikt samisk lenger sør at dersom alle variasjonane skulle innlemmast i ordboka og grammatikken, ville mangfaldet gjera bøkene tunge å bruke.

Henrik Barruk gav i 2019 ut ei eiga umesamisk ordbok¹⁷. I innleiinga til denne ordboka drøftar ikkje Barruk korleis han plasserer umesamisk blant andre samiske språk og dialektar. Det er her ein underliggende, men ikkje uttalt, premiss at umesamisk er eit eige samisk språk, ikkje ein sørsamisk dialekt.

Ut frå eit reint språkvitskapleg synspunkt, kan umesamisk altså kallast ein sørsamisk dialekt, slik Knut Bergsland vurderte det. Men i praksis er dette likevel ikkje ein tydig. Ulikskapane mellom sørsamisk og umesamisk er så store at Bergsland og Mattsson Magga av praktiske grunnar valde bort umesamisk i dei sørsamiske grunnbøkene som dei gav ut. Og Henrik Barruk gav seinare ut ei *eiga* ordbok for umesamisk.

4.2 Umesamisk identitet

Språket blir i dag omtala som «umesamisk», busettingsområdet som «umesamisk område» og folk som høyrer til denne kulturkrinsen, kan bli omtala som «umesamar». Det å vera umesame er i dag ein identitet, og tilknyting til det geografiske umesamiske området og til umesamisk språk blir sett på som viktige delar av denne identiteten.

Bak arbeidet for å fremja det umesamiske språket ligg eit ønske om å styrke både den samiske identiteten og ein eigen umesamisk identitet, som kan karakteriserast som ein samisk «delidentitet». Historieprofessor Bjørg Evjen tok i ein artikkel frå 2005 føre seg framveksten av ein annan samisk delidentitet, lulesamisk¹⁸. Evjen peika på at i tidlegare tider omtala samar seg som samar, ikkje som nord-, lule-, pite- og umesamar. Unntaka her kunne vera sørsamar, som opplevde å leva i ein annan situasjon enn samane «lenger nord», og skoltesamane som står i ei særstilling med tydelege kulturelle, religiøse og språklege særtrekk som skilde dei frå andre samar.

Evjen skriv at bruken av nemningane «lulesame» om personar og «lulesamisk» om området vokser fram innanfrå i den gruppa det gjeld. Nemninga «lulesamisk» om språket derimot, vart først brukt av

¹⁷ Barruk, Henrik (2019): *Báhkugirjje. Ordbok. Ubmejesámien -dáruon /Dáruon – ubmejesámien. Umesamisk – svensk/ Svensk - umesamisk*. Kanaanstiftelsen i Sverige.

¹⁸ Evjen, B (2005): "Jeg trodde jeg bare var same, ikke lulesame". Om "lulesame" og "lulesamsik område" som nye politiske og identitetsskapende begrep, I: Red. Axelsson & Sköld, *Ett land, ett folk. Sápmi i historia och nutid*.

språkvitskapsfolk utanfrå som skulle skilje denne språkvarianten (lulesamisk) frå samisk språk lenger nord (nordsamisk) og lenger sør (pite- og umesamisk). Lulesamisk vart då brukt som ei fagleg nemning for ein variant av samisk språk, ikkje som namn på ei folkegruppe.

Evjen viser at det var på 1970- og særleg 1980-talet at den opphavleg språkvitskaplege nemninga «lulesamisk» kom i allmenn bruk i Noreg om område og om folk. Nemninga fungerte då både for å skilje samane i dette området frå samar lenger nord (dei vart då kalla nordsamar) og for å markere den sterke tilknytinga til samane i Lule lappmark på svensk side av grensa, i praksis kommunane Gällivare og Jokkmokk. Men før 1970-talet var «lulesamisk» berre brukt av lingvistar som studerte samisk språk i området, skriv Evjen.

Evjen skriv ikkje om umesamane i denne samanhengen, men det er grunn til å tru at nemningane *umesamisk* og *umesame* har ei historie som liknar historia om nemningane *lulesamisk* og *lulesame*.

Dette er ikkje staden for å drive forsking på umesamisk identitet, slik Evjen har gjort på lulesamisk. Men eit enkelt søk på ordet «umesamisk» i det norske Nasjonalbiblioteket sine digitaliserte samlingar, kan gje eit visst bilet. Eit slikt søk gjev treff på ordet i 191 ulike bøker.

Søket viser at første gong ordet «umesamisk» vart brukt i ei bok som kom ut i Noreg, var i 1942. Det året vart ordet brukt i *Rørosboka* der professor Knut Bergsland hadde ein artikkel om den samiske dialekten på Rørosvidda¹⁹. Neste gong ordet vart brukt i ei bok på norsk side var i 1947, denne gongen var det òg Bergsland som brukte det i artikkelen «Om språket i den svensk-samiske ABC fra 1726»²⁰.

Gjennom heile 1950-, 1960- og 1970-talet blir ordet umesamisk brukt i berre sju bøker som kom ut i Noreg, men frå 1980 blir ordet vanleg. Frå 1980 til 2020 er nemninga brukt i 182 norske bøker. Ved å søkje i norske aviser i Nasjonalbiblioteket får vi 323 treff på ordet umesamisk. Det eldste avistreffet på ordet er frå 1973. Det året vart ordet brukt i ein stor artikkel om samiske språk, skriven av førstekonservator Bjørn Aarseth ved Norsk folkemuseum. Denne artikkelen stod i mange norske aviser det året.

Her kan vera ei feilkjelde i søket i og med at nemninga «lappisk» gjerne vart brukt i staden for «samisk» før krigen. Vi kunne difor tenkje oss at vi ville finne «umelappisk» brukt i bøker og aviser før ein begynte å bruke «umesamisk». Søk på «umelappisk» i Nasjonalbiblioteket gjev berre to treff i norske bøker, og ingen treff i aviser. Det eldste treffet er frå 1946 og det andre frå 1947. Båe gongene er det Knut Bergsland som brukar det, og éi av desse bøkene er doktoravhandlinga hans om den sør-samiske dialekten i Røros-området²¹.

¹⁹ Bergsland, Knut (1942) «Samemål på Rørosvidda» i Røroskomiteen: *Rørosboka. Røros bergstad, Røros landsogn, Brekken og Glåmos kommuner*. Røros.

²⁰ Bergsland, Knut (1947): «Om språket i den svensk-samiske ABC fra 1726» I Nils Lid (ed.): *Studio septentrionalia. Lappoinca*. Oslo. H. Aschehoug.

²¹ Bergsland, knut (1946): *Røroslappisk grammatikk. Et forsøk på strukturell språkbeskrivelese*. Oslo. Institutt for sammenlignende kulturstudier.

Ordet «umesame» brukt i ei avis spesifikt om ein namngjeven person på norsk side, finn vi første (og hittil einaste) gong i *Rana Blad* i eit intervju med Jørn Magnus Rivojen i 2005²².

I bøker utgjevne i Noreg er «umesamar» brukt om personar registrert første (og hittil einaste) gong i ei bok av Marja Skum. Det skjer i boka hennar frå 2013 om språkskifte i det tradisjonelle umesamiske området i Sverige²³.

Desse funna underbyggjer hypotesen om at det som Evjen skriv om nemninga lulesamisk, også gjeld umesamisk. Umesamisk (slik som lulesamisk) vart først brukt av lingvistar, og då berre som språket. Deretter gjekk ordet etter kvart (på 1980-talet) over til å brukt om busettingsområdet («det umesamiske området») og om personar («umesame»).

Det er ingen tvil om at den samiske identiteten blant folk i det umesamiske området er både gammal, sterkt og levande, men det ser ut til å vera først i dei siste førti åra at folk har begynt å kjenne ein identitet som umesamar, ei gruppe ulik pitesamane i nord og sørsamane i sør.

Dei som arbeider for språket, oppfattar no umesamisk som eit eige språk for ei eiga samisk gruppe.

4.3 Normering

I 2016 vart ei eiga umesamisk rettskriving godkjend, ei rettskriving ulik den sør-samiske. I 2018 kom Henrik Barruk si umesamiske ordbok som går både frå svensk til umesamisk og frå umesamisk til svensk. I ordboka er den godkjende umesamiske rettskrivinga brukt.²⁴

²² «Kunst med røtter», reportasje i *Rana blad* 19.8 2005.

²³ Skum, Marja-Kristin (2013): *Giellamolsun sámi boazodoalus. Språkbyte inom renskötseln . CálliidLágádus*

²⁴ Barruk, Henrik (2019): *Báhkugirjjie. Ordbok. Ubmejesámien -dáruon – ubmejesámien. Umesamisk – svensk/ Svensk - umesamisk*. Kanaanstiftelsen i Sverige.

Eiga rettskriving (norm) er gjerne eit kjenneteikn på eit språk i motsetnad til dialektar som oftast er unormerte.

4.4 Politikk

Dersom stor språkleg forskjell skulle vera einaste kriteriet som skilde eitt språk frå eit anna språk, ville til dømes svensk og norsk vera same språket. Desse to språka er innbyrdes lett forståelege, og norsk kunne difor på språkleg grunnlag karakteriserast som ein dialekt av svensk (det er langt fleire som snakkar svensk enn norsk). Men ingen omtalar norsk som ein svensk dialekt, og grunnen til det er politisk, ikkje språkleg.

Språklege skilnader er ikkje avgjerande for kva vi kallar «språk» og kva vi kallar «dialekt». Sjølv om slike skilnader spelar ei viss rolle, er det likevel andre faktorar som er viktigare, og politikk er den viktigaste av desse «andre faktorane». Kva som er språk og kva som er dialekt, blir til sist politisk bestemt. Er umesamisk då politisk anerkjent som eit eige språk?

Dersom vi går inn på den norske regjeringa sine heimesider og ser kva dei skriv om samiske språk, vil vi finne at umesamisk her ikkje er behandla i eit eige kapittel (slik til dømes pitesamisk er). Umesamisk er nemnt éin gong på desse sidene, og då er det i ei setning der det står at språket er utdøydd i Noreg. Norske statlege styresmakter har likevel ikkje gjort noko formelt vedtak om statusen for umesamisk. Denne typen vedtak er det naturleg at Sametinget gjer først.

I desember 2018 vedtok sametinget på norsk side ein offensiv språkpolitikk, forklart i dokumentet Giellalokten.²⁵ I dette sametingsdokumnetet heiter det:

"I tillegg til utviklingsprogrammer for nord, lule -og sør-samisk, vil Sametinget i samarbeid med Sametingene i Sverige og Finland ta initiativ til utarbeidelse av utviklingsprogrammer for pite-, ume -og skoltesamisk."

I samband med pengetilskot til kommunane, heiter det vidare:

"Lule-, sør-, skolte-, pite-, og umesamisk er i en sårbar stilling, og det er viktig at behovene til disse språkene særskilt ivaretas".

Kvar gong umesamisk blir nemnt vidare i dokumentet, er det klassifisert som "språk", ikkje som "språkvariant", "dialekt" eller liknande.

Sametinget på svensk side har ei eiga språknemnd. Denne nemnda gjorde i februar 2014 samråystes vedtak om å godkjenne ei eiga rettskriving som då var ferdig utarbeidd for umesamisk. Leiaren av

²⁵ Sámediggi (2018): *Gielelutnjeme – Giellalåppitim – Giellalokten. Sametingets strategier for samiske språk*. Kárásjohka.

språknemnda, Josefina Lundgren Sterk, uttala til Sveriges radio etter vedtaket: «I och med att vi godkänner ortografin, godkänner vi umesamiskan som ett samiskt språk».

Etter vedtaket i språknemnda har Sametinget i Sverige sett på umesamisk som eit eige samisk språk, likestilt med dei andre samiske språka. Avdelingssjef for området språk og utdanning i det svenske sametinget, Anita Kitok, uttalar:

«Sametinget i Sverige räknar alltid in pite- och umesamiska i de samiska språken vilket även påpekats för andra myndigheter såsom skolverket som skriver *det samiska språket* i kursplanerna. Sverige har ju fem samiska språk som är likställda.”²⁶

Både sametinget i Noreg og sametinget i Sverige har slik bestemt at umesamisk skal vera eit eige språk.

På eit kart som Arktisk råd har fått laga over arktiske urfolksspråk, er det umesamiske området avmerkt som eit eige språk

²⁶ E-post 6. mars 2020:

4.5 Konkluderande merknader

Det er relativ liten språkleg avstand mellom umesamisk og sør-samisk, og dei to språka er lett forståelege innbyrdes. På grunnlag av eit kriterium om stor språkleg avstand er det difor ikkje opplagt at vi her har å gjera med to ulike språk. I praksis har språkvitarar likevel stort sett handsama sør-samisk og umesamisk som om dei var to språk.

Trass i liten språkleg avstand, er umesamisk og sør-samisk normerte med kvart sitt skriftspråk. Normeringa av umesamisk har skjedd med støtte frå sametinga, normeringa av sør-samisk skjedde derimot før sametinga vart oppretta. På grunnlag av kriteriet om ulike skriftelege normeringar er umesamisk og sør-samisk to ulike språk.

Identitetsutviklinga i det umesamiske området har vore at umesamane frå 1980-talet av meir og meir identifiserer seg sjølve som ei eiga gruppe innan Sameland, og umesamisk språk er ein viktig del av denne identiteten. Det er liten tvil om at dei dette gjeld, ønskjer å sjå på umesamisk som eit eige språk.

Det går i fleire samanhengar klårt fram at sametinga både i Noreg og Sverige no reknar umesamisk som eit språk, ikkje som ein dialekt. Dette er den reelle politikken, men det finst ikkje noko formelt politisk vedtak om dette utanom rettskrivingsgodkjenninga.

Det er ikkje nedfelt i noko offentleg dokument kva det skal innebera i praksis at umesamisk er eit eige språk, men det er naturleg å tenkje at umesamisk no må komma inn under det lovverket som gjeld generelt for samisk(e) språk og i prinsippet bli handsama likt med sør-, lule- og nordsamisk.

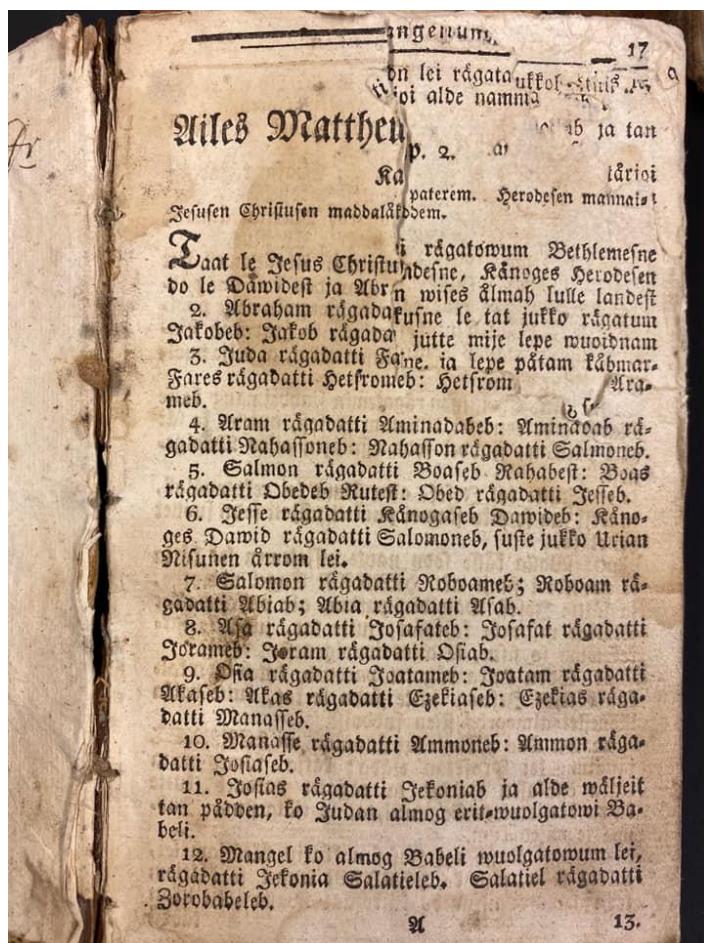
5 Dokumentasjon av umesamisk

5.1 Eldre dokumentasjon

Umesamisk står i ei særstilling blant dei samiske språka når det gjeld dokumentasjon. Det vart skrive på umesamisk allereie på 1600-talet, og i 1738 kom det ut ein umesamisk grammatikk, utarbeidd av presten Per Fjellström i Lycksele. Fjellström gav òg ut ei ordbok for språket.

Det nye testamentet vart omsett til umesamisk på 1700-talet og kom ut som bok i 1755. Heile Bibelen kom på umesamisk i 1811: *Tat Ajles Tjalog*.

Seinare er det gjort mange oppteikningar, intervju og opptak som i dag finst i arkiv og som ventar både på forsking og på tilrettelegging for dagens sprkbrukarar og språkinteresserte.

Biletet viser nytestament på umesamisk frå 1811. Dette eksemplaret har først tilhørt Anders Alenius, deretter Anna Gabrielsdotter som var fødd i Bastuträsk i Lycksele i 1798. Boka kom seinare til Rana og finst no på Rana museum, utlånt dit av Øyvind Snejellå.

5.2 Nyare forsking

I vår tid er umesamisk skildra av professor Pekka Sammallahti i 1998 i det store oversiktsverket som han har gjeve ut om samiske språk.²⁷ Sammallahti har elles skrive fleire språkvitskaplege artiklar omsider ved umesamisk²⁸. Det same har professor Lars Gunnar Larsson ved universitetet i Uppsala gjort²⁹. Språkforskaren Florian Siegl har òg arbeidd mykje med umesamisk.³⁰

Daniel von Gertten leverte masteroppgåva *Huvuddrag i umesamisk grammatik* ved Universitetet i Oslo i 2015.

5.3 Tilrettelegging av dokumentasjon og forsking

For framtidig revitalisering av umesamisk er det særleg viktig at eldre og nyare dokumentasjon og forsking blir tilrettelagt og tilgjengeleggjort, slik at stoffet kan brukast av dei som skal lære seg språket. Det må lagast læremiddel.

I denne samanhengen må Valborg Winka si bok *Saamien giele huolot/ Umesamiska för nybörjare* frå 2015 nemnast. Harald Horgen som er knytt til Hemnes umesamiske forum, arbeider med ein umesamisk grammatikk for bruk i skular og på kurs. Denne grammatikken er kopiert opp i ei foreløpig utgåve (kalla: «Umesamisk mikro-grammatikk»).³¹

Henrik Barruk står i ei særstilling når det gjeld arbeidet med revitalisering av umesamisk. Den umesamiske ordboka som han gav ut i 2018³², står svært sentralt her både som læremiddel og dokumentasjon.

Barruk har òg skrive kursmateriell for umesamisk, mellom anna i samarbeid med professor Olavi Korhonen.³³

²⁷ Sammallahti, Pekka. 1998. The saami languages. An Introduction. Karasjok: Davvi Girji.

²⁸ Til dømes:Sammallahti, Pekka. 2012. Remarks on Ume Saami phonology, i Winkler et al. 2012: 177- 202.

²⁹ Sjå til døme Larsson, Lars-Gunnar. 2010. Ume Saami Language Variation, i Csúcs et al. 2010: 193- 224 s

³⁰ Florian Siegl. 2012. “Strövtåg i umesamiskan”. I Eberhard Winkler og Hans-Hermann Bartens og Cornelius Hasselblatt (red.), *Lapponicae investigationes et uralicae: Festschrift zum 65. Geburtstag von Lars-Gunnar Larsson*, 203-217. Wiesbaden: Harrassowitz.

³¹ Brevveksling med Harald Horgen 2020

³² Barruk, Henrik (2019): *Báhkugirjje. Ordbok. Ubmejesámien -dáruon /Dáruon – ubmejesámien. Umesamisk – svensk/ Svensk - umesamisk*. Kanaanstiftelsen i Sverige.

³³ Korhonen, Olavi / Barruk, Henrik. 2010. *Kurs i umesamiska.*(uprenta)

5.4 Konkluderande merknader

Det er slåande her kor lite som finst som kan brukast som læremiddel i umesamisk. Det finst ein del uprenta materiell som ikkje er komme med i oversikta i dette kapittelet. Dette uprenta marteriellet må gjerast tilgjengeleg for alle.

Læremiddelutvikling blir ein sentral del av arbeidet med revitalisering av umesamisk.

6 Dagens situasjonen for umesamisk språk

FN-organet UNESCO overvakar situasjonen for små språka i verda. For å kunna gjera ei slik systematisk overvaking mogleg utarbeidde UNESCO i 2003 ei liste med faktorar som ein går ut frå at er særleg viktige for framtida for minoritetsspråk.³⁴ Denne faktorlista er seinare brukt i mange analysar av språksituasjonar, analysar som er gjorde også av andre enn UNESCO. Gjennomgangen nedanfor i dette kapittelet vil òg i stor grad halde seg til faktorane på den nemnde lista.

6.1 UNESCO sine ni faktorar

UNESCO opererer med ni faktorar på lista si. Desse ni faktorane er: 1) I kor stor grad blir språket overført innan familiar, frå den eldre til den yngre generasjonen? 2) Kor stor del av den aktuelle folkegruppa snakkar det tradisjonelle språket? 3) Korleis er utviklinga innanfor dei tradisjonelle domena for språket? 5) I kor stor grad blir språket brukt på nye domene og i media? 6) I kor stor grad finst det undervisningsmateriell i språket? 7) Kva haldningar har styresmaktene i landet til minoritetsspråket? 8) Kva haldningar har medlemmer av den aktuelle minoritetsfolkegruppa sjølve til det tradisjonelle språket sitt?

Dette var åtte av ni faktorar. For kvar av desse åtte første faktorane har UNESCO utarbeidd ein skala frå 0 til 5 som skal seia noko om kor trygt språket står. Når språket skårar 0 eller 1 på faktor-skalaen, er det eit teikn på at språket er i ferd med å forsvinne eller allereie er forsvunne som vanleg kommunikasjonsspråk. Skårar språket 5, er det eit teikn på at det står relativt trygt, eller iallfall så trygt som eit minoritetsspråk utan eigen stat i ryggen kan stå.

Den niande faktoren er talet på talarar. Denne niande faktoren skil seg ut frå dei åtte andre fordi det ikkje finst nokon skala å vurdere svaret etter. Det er vanskeleg å seia noko sikkert om kvar den kritiske grensa for talet på talarar går.

6.2 Situasjonen for umesamisk på svensk side

For å kunna vurdere situasjonen for eit språk ut frå UNESCO sine faktorar, må ein ha inngåande kjennskap til sjølve språksamfunnet. Blant dei som har slik inngående kjennskap, er det allmenn semje om at det i dag ikkje finst innfødde talarar av umesamisk på norsk side av grensa. Men på

³⁴ UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Language (2003) *Language Vitality and Endangerment*. Document adopted by the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages Paris, 10–12 March

svensk side finst det. Skildringa nedanfor av situasjonen for sjølve språket handlar difor om situasjonen på svensk side.

I november 2019 samla Sametinget i Sverige umesamiske språkarbeidarar til eit seminar for å gå gjennom UNESCO si faktorliste og vurdere situasjonen for umesamisk ut frå denne. Vurderinga deira vart lagd fram i eit tjuefem siders langt dokument. Realopplysningane og dei fleste av vurderingane i resten av dette kapittelet er henta frå dokumentet av 2019.

Det går ikkje fram av dokumentet kven som førte det i pennen.

Overføring av umesamisk til neste generasjon

Den umesamiske gruppa av 2019 tok først opp spørsmålet om overføringa av språket mellom generasjonane.³⁵ Dei skreiv at praksisen her ikkje er den same i alle dei aktuelle familiene, men alt i alt er tilstandane alvorleg, og

«om processen hadde avstannat där, så skulle umesamerna inte ha nått dagens resultat med vitalisering av språket.»

Gruppa ser positive teikn, og skriv at det er fleire barnefamiliar no (i 2019) som prøver å overføre språket til barna, enn tilfellet var for ti år sidan. Denne overføringa skjer på ulike nivå alt etter kor mykje kunnskap foreldra sjølve har i språket.

Det blir stadig færre av dei eldre innfødde talarane, men dei som finst att i dag, er meir motiverte enn tidlegare for å overføre språket til yngre generasjonar. Med «innfødd talar» er det her meint folk som på uformelt vis har lært språket i barndommen av andre innfødde talarar. Det er tale om folk som står i ein levande munnleg språktradisjon.

Det er i følgje gruppa, generell aukande interesse for å lære språket, og dette gjev seg òg utslag i at fleire foreldre enn før ønskjer samiskopplæring på skulen for barna sine.

«När det gäller språkundervisning så förekommer det att barn till en del föräldrar förstår mer samiska än föräldrarna, vilket de upplever som ett problem, eftersom det är svårt för dem att hjälpa sina barn med läxor. En del barn blir också mindre intresserade av att tala samiska med föräldrarna hemma, när föräldrarna inte kan följa upp barnen bättre.»

Kor stor del av umesamane snakkar språket?

Gruppa peikar på at for å rekne ut kor mange av umesamane som kan snakke språket, må ein veta kor mange umesamar som finst. Det veit ein ikkje, og dersom ein skal seia noko om det, må ein definere kven som er umesame og kven som ikkje er.

³⁵ Diskussionsunderlag Sametingets seminarium om samiska språkens behov. Luleå 12–14 november 2019 (upublisert dokument).

Det einaste ein veit, skriv gruppa, er at umesamane er relativt få. Det kan ligge ein fordel i det òg. Det kan vera enkelt å bli einige om tiltak, og tiltaka vil lett merkast og gje positive resultat.

Kva tradisjonelle og nye domene finst for umesamisk i dag?

Gruppa peikar på at storsamfunnet tidlegare medvite har halde umesamisk borte frå mange viktige domene, som til dømes skulen.

Språket er trengt så langt tilbake at det finst svært få tradisjonelle domene att. Det er no tale om å bruke språket berre i heilt trygge miljø, slik som i familien. Språket lever dessutan vidare som faguttrykk innan reindrifta.³⁶

Her finst likevel ein del *nye* domene for umesamisk, slik som innanfor samisk opplæring og utdanning. Det er òg nytt at språket no kan høyrast offentleg gjennom framsyning og musikk. «Det har ett viktig symboliskt værde och språket har hörts i nästan alla världsdelen», skriv gruppa. Med det tenkjer dei sannsynlegvis på den store populariteten til artisten Katarina Barruk som syng på umesamisk.

Katarina Barruk kan stå som døme på ei som har teke i bruk umesamisk på nye domene.

Lærermiddel for umesamisk

Det finst alt for lite lærermiddel for umesamisk. Men språket er godt vitskapleg dokumentert både gjennom gamle og nye nedskrifter og opptak. Dette stoffet er ikkje lagt til rette korkje for den vanlege vaksne kursdeltakar eller for barn i skulealder. Her finst det altså eit stort lærermiddel-potensiale, men det vil krevja mykje arbeid å få lagt det til rette for undervisning.

³⁶ Sjå Skum, Marja-Kristin (2013): *Giellamolsun sámi boazodoalus. Språkbyte inom renskötseln*. ČálliidLágádus

Det finst ein vedteken ortografi som vil vera til stor hjelp i språkopplæringa. Det finst òg ei ordbok som er skiven etter denne ortografien. Ordboka går både frå svensk til umesamisk og frå umesamisk til svensk.

Det er eit stort sakn at det ikkje finst ein elementær umesamisk grammatikk som kan brukast i opplæringa. Umesamisk språk er jo studert og forska på, difor finst det ein del nedskrive her. Dette må gjerast tilgjengeleg i ei form som ein vanleg kursdeltakar kan forstå, seier gruppa.

Ut over dette skriv dei:

Några böcker på modern ortografi finns och någon är också ljudsatt. Genuina texter, texthäften och transkriberade ljudfiler finns i digital form. Men det är stor brist på digitala läromedel i övrigt för språkinlärning. Det finns musik och jojkar på umesamiska utgivna på CD-skivor.

Talet på talarar av umesamisk

I mesta alle oversikter over samisk(e) språk vil vi sjå at umesamisk er oppført med anten 20 eller 10 talarar, gjerne følgd av ei presisering om at talarane alle er eldre menneske, og at umesamisk difor snart er eit utdøydd språk.

Dei 10, eventuelt 20, talarane som det i oversiktene blir referert til, er dei som på tradisjonelt vis har lært umesamisk i barndommen. Vi kan kalle dei «innfødde talarar» av umesamisk. Desse talarane sit inne med ein kunnskap og ei språkkjensle som er av stor verdi for dei som vil arbeide for språket.

Men dei innfødde talarane er ikkje dei einaste som kan snakke umesamisk i dag. Det finst folk som har lært seg språket som vaksne, gjerne med hjelp frå dei innfødde talarane. Denne siste gruppa kan vi kalle «nær innfødde talarar». Gjennom fleire år no har dei «nær innfødde talarane» av umesamisk greidd å skapa eit miljø for språklæring kring seg, og via kurs har enda fleire lært språket. Vi kan kalle desse som har lært umesamisk på kurs, for «nytalarar» av språket. Det går ein ubroten språktradisjon frå dei innfødde talarane som lærte umesamisk i barndommen av andre innfødde talarar via dei som vi her har kalla «nær innfødde talarar» og til «nytalarane» som altså har lært umesamisk på kurs.

I vid meinung kan talet på talarar vera så høgt som 100, meiner den umesamiske gruppa som i 2019 diskuterte språkforholda. Dei var misfornøgde med at dette ikkje kjem fram på ein meiningsfull måte i oversikter over språkbrukarar.

6.3 Konkluderande merknader

Umesamar sjølv vurderer språksituasjonen som alvorleg på grunnlag av UNESCO sin skala for truga språk. I oppsummeringa frå sametingsseminaret i 2019 merkar ein likevel ein slags umesamisk frustrasjon over at UNESCO sin måte å sjå dette på, kan bli for statisk, slik at nyare positive trekk i situasjonen lett blir usynleg.

Til dømes er det slik at når UNESCO, og andre, presenterer talet på talarar, er det alltid snakk om talet på «innfødde talarar». Sidan overføringa mellom generasjonane i familiene er broten, går dette talet mot 0 etter kvart som den eldste generasjonen dør. Det er likevel ikkje slik at språket er gløymt, eller at det ikkje finst folk som brukar det. Talet på umesamiske andrespråksbrukarar går opp – utan at dette blir registrert nokon stad.

Sjølv om situasjonen er vanskeleg, ser gruppa fleire positive trekk. Ting endrar seg.

7 Umesamisk i skuleverk og forskingsinstitusjonar

Det viktigaste for at eit minoritetsspråk skal overleva, er at det blir brukt i familiene. Men sjølv når språket blir brukt i familiene, er barnehagen og skulen viktige faktorar for at barna skal få utvikle språket sitt vidare.

Dersom språket ikkje blir brukt heime i familien, blir barnehage og skule endå viktigare for den samiske språkutviklinga. For dei som arbeider for truga minoritetsspråk rundt om i verda, er det difor mesta alltid ei prioritert oppgåve å få godkjent språket til bruk i skulen.

Ein føresetnad for at eit språk kan etablerast fast som barnehagespråk og som skulespråk på alle nivå, er at det finst institusjonar som kan utdanne lærar i språket.

7.1 Umesamisk i barnehage, grunnskule, vidaregåande skule

Vilkåra er litt ulike for umesamisk som barnehage- og skulespråk i Noreg og Sverige.

På norsk side av grensa

På norsk side av grensa blir det ikkje gjeve noko fast umesamisk tilbod i offentlege barnehagar, grunnskular eller vidaregåande skular. Ein kjenner heller ikkje til private skular eller institusjonar som gjev slikt tilbod.

Dette betyr at det i Noreg i 2020 er umogleg for barn i det umesamiske området å lære umesamisk gjennom skuleverket. Viktige årsaker til dette er at det ikkje finst nokon lovfestad rett til opplæring i umesamisk, og at det ikkje finst lærarar i faget.

Det at elevar ikkje har rett til umesamisk på skulen i Noreg, betyr ikkje at språket er forbode i skulen. I praksis har det umesamiske miljøet i Hemnes laga gode formidlingsprosjekt og tilbod både for barnehage og skule.

Det finst i det minste éi barnehagertilsett på norsk side som ønskjer å formidle umesamisk språk til barna og som prøver dette ut frå dei få menneskelege og økonomiske ressursane som finst.

Feiring av samefolkets dag i Hemnes 2020. Barnehagebarna går her fremst (foto Jon Arne Jacobsen, her henta frå heimesida til gruppa Hemnes umesamiske forum på Facebook³⁷)

På svensk side av grensa

For dei barna som snakkar umesamisk med ein eller begge av foreldra finst det på svensk side ein heimel i skulelova for å få opplæring i språket på skulen:

12 § För elever som har ett annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk med en eller båda vårdnadshavarna får delar av undervisningen i årskurs 1-6 anordnas på detta språk. För elever med finska som umgängesspråk får sådan undervisning anordnas även i årskurs 7-9.

En huvudman som anordnar undervisning enligt första stycket ska anmäla detta till Statens skolinspektion.

Denne paragrafen, paragraf 12, var positiv, men paragraf 13 innskrenkar denne retten og gjer det vanskeleg å organisere språkopplæringa etter sterk opplæringsmodell (om sterke opplæringsmodellar, sjå kapittel 11.1 nedanfor). Paragraf 13 seier:

³⁷ <https://www.facebook.com/groups/1016842238455607>

13 § *Under den sammanlagda tid som eleven får tvåspråkig undervisning enligt 12 § får högst hälften av undervisningen ges på umgängesspråket. Undervisningen ska planeras så att undervisningen på svenska successivt ökar.*

Vi ser at det svenska lovverket ikkje er tilpassa urfolks revitaliseringsønske, og den umesamiske språksituasjonen blir eigentleg ikkje fanga opp av lovverket.

Under desse vanskelege tilhøva er det likevel etablert undervisning i umesamisk for skuleelevar i Sverige. I alt følgjer rundt 40 elevar frå heile Sverige i dag slik undervisning via fjernundervisning og språkbadssamlingar.

Umesamisk utdanningsløp for lærarar

Det er ingen tradisjon for å bruke umesamisk i skuleverket korkje på svensk eller norsk side. Dette kombinert med at språket står svakt som talespråk og at samisk generelt har lågare status enn svensk og norsk, gjer at få foreldre krev tilbod i umesamisk for barna sine.

I tillegg er det ein annan viktig grunn til ikkje å velja umesamisk: det finst veldig få som kan undervise i språket. Det er lite sannsynleg at kommunale barnehagar og skular skal greie å skaffe språkformidlarar.

Dette siste problemet kjem sjølvsagt av at det generelt sett er få talarar av umesamisk, men det kjem òg av at det ikkje finst formelle vegar for vaksne til å lære seg umesamisk og slik bli lærarar i språket. For å bøte på lærarmangelen kunne ein tenkje seg eit umesamisk utdanningsløp for vaksne der ein starta med elementært språkkurs og endte opp med formell undervisningskompetanse i umesamisk. Slike formelle løp kan etablerast ved universitet og høgskular.

7.2 Umesamisk ved universitet og høgskular

Det blir undervist og forska i samisk på ei rekke akademiske institusjonar i Noreg og Sverige. Dette kan vera eit godt grunnlag for å etablere eit utdanningsløp i umesamisk språk

På dette området er situasjonen i dag slik som skildra nedanfor.

Universitetet i Tromsø/ Norges arktiske universitet

Universitetet i Tromsø/ Norges arktiske universitet har hatt tilbod i samisk språk heilt sidan universitetet vart oppretta. Det har for det meste vore tale om undervisning i nordsamisk på forskjellige nivå, men studentar har òg kunna studere lule- og sør-samisk i Tromsø.

Ved sida av språkstudium, tilbyr universitetet samiske tema innanfor ei rekke fag og utdanningar. Og det blir her drive samfunnsforsking, som har høg grad av relevans også for dei umesamiske miljøa.

Det har aldri vore drive regulær undervisning i umesamisk språk korkje på lågare eller høgre nivå ved Universitetet i Tromsø. Det har ikkje vore spørsmål etter slik undervisning, og per i dag (2020) kan universitetet heller ikkje tilby umesamisk som fag på lågare nivå, sjølv om det skulle vera interesse for det. Men det er mogleg i framtida å bygge opp eit fagmiljø som også kan dekkje umesamisk.

På høgre nivå stiller dette seg litt annleis. Med det fagmiljøet som universitetet samla sett har i dag, skulle det i prinsippet vera mogleg å gje rettleiing til studentar som vil skrive masteravhandlingar i umesamisk. Men ingen studentar har gjort dette enno, mellom anna på grunn av at det for at det ikkje har vore mogleg å skaffe seg dei nødvendige akademiske kunnskapane på lågare nivå,³⁸ det vil i praksis seia dei kunnskapane som trengst for å byrja på ein mastergrad.

Universitetet har tidlegare halde kurs om språkleg revitalisering i samband med studium i sør-samisk. Eit slikt kurs vil kunna tilpassast umesamisk òg.

Det samiske språkteknologimiljøet ved universitetet har gjort ein stor innsats for å utvikle teknologi som gjer det lettare å bruke samiske språk. Både pitesamisk og skoltesamisk har nytt godt av dette. Men for umesamisk er det ikkje gjort noko. Den viktigaste grunnen til det er at det frå umesamisk hald ikkje har vore ytra noko ønske om slik teknologi.

Sámi allaskuvla – Samisk høgskole

Sámi allaskuvla -Samisk høgskole er ein samiskspråkleg institusjon der nordsamisk er hovudspråk både i undervisning og forsking. Her kan ein studere nordsamisk språk frå og med nybegynnarkurs til og med doktorgrad.

Gjennom det sør-samiske fagmiljøet ved *Senter for samisk i utdanninga*, som er ein del av Samisk høgskole, har høgskulen vore med på å utvikle det sør-samiske språket til bruk i skulen.

Det er ein tradisjon ved Samisk høgskole for å integrere studentar med lulesamisk som førstespråk i profesjonsutdanningane (t.d. lærarutdanningane), slik at studentane til dømes kan bruke lulesamisk munnleg og dessutan skrive semesteroppgåver og anna skriftleg arbeid på lulesamisk, medan undervisninga har nordsamisk som hovudspråk. Om det hadde vore aktuelt, kunne skulen ha integrert umesamisktalande på same måten som lulesamisktalande, men i dag er det få umesamisktalande som kan vera studentar etter ein slik modell.

Samisk høgskole har hatt kurs i umesamisk språkkdidaktikk der undervisninga gjekk på umesamisk. Dette var etter oppdrag frå Skolverket, Stockholm. Ylva Jannok Nutti var ansvarleg for dette kurset, og ho skriv i ein e-post av 18.09 2020:

"Målsättningen med insatsen är att stärka samiska lärares kompetens och ge dem möjlighet att kunna söka om behörighet som modersmåslärare i samiska. För att kunna söka om den behörigheten efter hela den här utbildningsinsatsen med de 4 kurserna på totalt 30 hp, krävs

³⁸ Opplyst av førsteamansis i samisk ved UiT, Lene Antonsen.

dock att de redan har en lärarutbildning. Utbildningen vänder sig dock både till legitimerade lärare som saknar behörighet i samiska, och till de som saknar lärarutbildning men har kunskaper i samiska. Det är även möjligt för samiska lärare att läsa kurserna som del i deras kompetensutveckling.”

Hausten 2019 starta kurset *Grundläggande färdigheter och samisk muntlig tradition i undervisningen* som ein del av dette opplegget. 4 – 5 umesamiske lærarar tok kurset der umesamisk var kursspråket. Henrik Barruk var lærar.

Ved studia av samisk språk på høgre nivå, mastegrad og doktorgrad, skal studentane gjera seg kjende med andre samiske språk enn det som dei har til hovudspråk. Her kunne det ha vore aktuelt med til dømes kurs i umesamisk for nordsamisktalande studentar. Men dette har enno ikkje vore noko tilbod.

Samisk høgskole vil truleg allereie i dag ha faglege ressursar til å gje rettleiing til studentar som ønskjer å studere umesamisk på høgre nivå, her vil personell med høg kompetanse i lingvistikk og i samisk generelt kunna rettleie. Men høgskulen har per i dag (2020) ikkje kapasitet til å gje kurs på lågare nivå. Og eksamen frå lågare nivå, er, som kjent, nødvendig for å kunne byrja på høgare nivå. Samisk høgskole har integrert faglege spørsmål omkring språkleg revitalisering i profesjonsutdanningane sine. Dette er eit tema som er svært relevant for folk som arbeider for å fremja umesamisk. Høgskolen kan gje relevante kurstilbod i dette uavhengig av kva samisk språk det handlar om.

Ein kan ved Sámi allaskuvla ta både mastergrad og doktorgrad i samisk med sosiolingvistikk som fagleg vinkling. Her vil umesamiske problemstillingar passe naturleg inn. Den første mastergraden som vart gjennomført ved Sámi allaskuvla handla om språktihøve i eit tradisjonelt umesamisk område.

Faget stadnamnforskning som høgskulen òg har tilbod i på bachelor-, master- og doktorgradsnivå vil kunna vera aktuelt for umesamiske problemstillingar.

På det heilt elementære nivået tilbyr høgskulen populære kurs i nordsamisk og sørsamisk. Her finst det ferdig utarbeidde fagplanar som pitesamisk i prinsippet kunne ha gått inn i dersom lærarkrefter finst.

Nord universitet i Bodø

Nord universitet i Bodø har eit spesielt ansvar for språka sør- og lulesamisk, og universitetet gjev undervisning i desse. Det blir ikkje undervist i andre samiske språk ved Nord universitet, heller ikkje i ume- og pitesamisk som geografisk og språkleg ligg mellom sør- og lulesamisk.³⁹

³⁹ Opplyst av universitetslektor/ doktorgradsstipendiat Sandra Nystø Rahka ved Nord universitet

Leiinga ved universitetet er klar over at Bodø ligg i det tradisjonelle pitesamiske området, og vil difor at språket skal inkluderast i verksemda ved institusjonen. Om dette skriv universitetet på heimesidene sine:

Nord universitet følger også arbeidet med revitalisering av pitesamisk med stor interesse og er glade for at pitesamisk fikk et normert skriftspråk tidligere i høst. I lys av det er det naturlig at Nord universitet i fremtiden inkluderer også pitesamisk som et interesseområdene. Og det første steget kan være å inkludere også pitesamisk i søknader om forskningsmidler innen de to språkene som universitet har ansvar for, om det er relevant. En slik tilnærming kan åpne muligheten for både å bygge forskningsbasert kunnskap også om pitesamisk.⁴⁰

Umesamisk er ikkje nemnt i denne samanhengen, men sidan umesamisk språkleg sett ligg mellom pitesamisk og sør-samisk, ville Bodø vera ein naturleg plass for undervisning i umesamisk.

Universitetet i Umeå

Det er tradisjon for undervisning i samisk(e) språk ved Universitetet i Umeå, og universitetet gjev i dag tilbod innan både nordsamisk, lulesamisk og sør-samisk.⁴¹ På same måten som Universitetet i Tromsø har Universitetet i Umeå eit særlig fagleg ansvar for samiske tilhøve, og det er her mogleg å studere samfunnsfaglege og religionsvitenskaplege emne med tilknyting til samiske samfunn, tema som er viktige å ha innsikt i for alle som skal undervise samiske elevar.

Det blir ikkje gjeve noko tilbod i umesamisk språk ved Universitetet i Umeå, men med den samla fagkunnskapen i samisk lingvistikk ved universitetet, vil det vera mogleg å studere sider ved umesamisk på høgre nivå.

Behovet for utdanning i umesamisk er mest prekær på lågare nivå, for å rekruttere lærarar i språket, og her finst det ikkje tilbod.

Universitetet tilbyr kurs i samisk didaktikk, og dette er eit kurs som vil vera aktuell for lærarar i alle dei samiske språka, umesamisk inkludert. Innhaldet i dette kurset er:

«Studier av den samiska språksituationen i Sverige och av nationella och internationella styrdokument för undervisning i samiska. Kritisk granskning av läromedel ingår. Utifrån detta genomför den studerande en individuell fördjupningsuppgift.»⁴²

Sametinget i Sverige har i 2020 peika på at det ikkje finst undervisning i umesamisk ved Universitetet i Umeå og peika på at dette hemmar revitaliseringa av språket.

I sitt *Förslag till handlingsprogram för bevarande av de samiska språken* er Sametinget i Sverige svært kritisk til korleis staten og Universitetet i Umeå prioriterer på dette området. Dei skriv:

⁴⁰ <https://www.nord.no/no/aktuelt/kalender/Sider/samisk-sprakuke-2019.aspx> (lasta ned 27. mai 2020)

⁴¹ <https://www.umu.se/utbildning/sok/?q=samiska>

⁴² <https://www.umu.se/utbildning/sok/?q=samiska>

Umeå universitet har som framgått ovan ett särskilt ansvar för att erbjuda utbildning i de samiska språken och får årligen medel för detta. Det erbjuds få kurser i samiska och det finns ingen kontinuitet i de kurser som hålls. Vid flera tillfällen har kurser stälts in med hänvisning till lärarbrist. I likhet med andra förvaltningsmyndigheter har universiteten enligt lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk en skyldighet att ge bland annat urfolket samerna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och att så långt som möjligt samråda med samerna i sådana frågor. Inget sådan strukturerad dialog sker i dagsläget. Åtgärden syftar till att ansvaret för Umeå universitet i fråga om utbildning i de samiska språken måste förtärligas. Den precisering av ansvaret som finns idag, och som regeringen beslutat om, är inte tillräckligt tydlig i fråga om omfattningen av kurser som ska genomföras. Det bör finnas en förutsägbarhet för studenter och lärare och tydligare krav på att vid behov skapa samarbete med andra lärosäten för att hantera lärarbrist. Detta ska kunna genomföras inom befintlig ekonomisk ram. Till åtgärden ska en uppföljning knytas som ska genomföras efter tre år och utgöra underlag för bedömning av hur ansvaret för utbildning i samiska fortsatt

Som tiltak går Sametinget i Sverige inn for fleire stillingar i samisk ved universitetet:

Att samiska språket kan studeras på universitetsnivå är av betydelse för revitaliseringen av samiska i flera avseenden än att enbart utbilda fler personer i samiska. Bland annat är det viktigt för språkutvecklingen, språkens status, synliggörande och forskningen. Därför är det nödvändigt med en basbemanning vid Umeå universitet som har det utpekade ansvaret för utbildning i samiska språk.

Vidare viser Sametinget Sverige direkte til umesamisk for å grunngje det auka ressursbehovet:

Sedan UHR gjorde bedömning av ressursbehovet har ytterligare två samiska språk, pite- och umesamiska godkänts i Sverige. Åtgärden innebär att resurser måste tillföras Umeå universitet minst i enlighet med UHRs beräkningar för att möjliggöra en basbemanning i samiska språk vid universitetet.⁴³

Universitetet i Uppsala

Ved universitetet i Uppsala er det mogleg å studere samisk(e) språk. Dette gjeld først og fremst nordsamisk og sør-samisk. Desse to språka kan studerast på A-, B- og C-nivå innanfor det svenske universitetssystemet.

Innanfor ramma av studia i nordsamisk og sør-samisk, finst 7,5 studiepoeng i andre samiske språk enn det som studenten har valt. I praksis vil dette per i dag (2020) seia at studentar i nordsamisk også les 7,5 studiepoeng lulesamisk, medan studentar i sør-samisk les 7,5 studiepoeng umesamisk.

⁴³ Sametinget (2020) *Förslag till handlingsprogram för bevarande av de samiska språken*. Kiruna

På høgare nivå (D- og E-nivå i det svenske systemet) er det betre høve til å innpasse umesamisk i eit studium. Studentar som les eit finsk-ugrisk språk ved universitetet skal på det høgre nivået lesa også eit anna språk enn det dei har valt som hovudstudium. Slik vil det gå an å innpasse umesamisk som eit emne for studentar som studerer finsk eller estisk i Uppsala.

Ved universitetet i Uppsala var det tidlegare eit miljø for å arbeide fagleg med språkleg revitalisering av truga språk. Her var samiske språk sentrale. Denne faglege aktiviteten var særleg knytt til miljøet rundt professor Leena Huss som no er pensjonert.

I dag er det ingen ved Universitetet i Uppsala som har teke opp denne faglege tråden frå Huss. Det finst likevel eit kurs ved universitetet som heiter *Minoritetsspråken i Sverige förr och nu*, innanfor dette kurset er revitalisering eit emne.⁴⁴

7.3 Konkluderande merknader

I Noreg er det i dag ikkje høve til å velja umesamisk språk for barn i barnehage og skule. Éin grunn til dette er manglande lovheimel for å undervise i umesamisk, ein annan grunn er mangelen på lærarar. Lova hindrar ikkje opplæring i umesamisk, men gjev ikkje foreldra nokon rett til å velja det.

Det finst ikkje noko etablert løp med kurs der ein kan begynne utan kunnskapar og så steg for steg lære seg umesamisk. Dessutan er det i dag umogleg å begynne direkte på eit universitets- eller høgskulestudium i umesamisk språk på lågare nivå. Grunnen er at eit slikt tilbod finst, korkje i Noreg eller i Sverige.

Derimot kan ein i praksis studere umesamisk på høgare nivå, slik ein kan studere fleire andre finskugriske språk på det nivået i Skandinavia.

Mangelen på tilbod under mastergradsnivået gjer det svært vanskeleg å utdanne førskulelærarar og grunnskulelærarar som kan formidle umesamisk språk til barn. Sametinget i Sverige har gjennom *Förslag till handlingsprogram för bevarande av de samiska språken* teke opp denne saka med departementet i Stockholm.

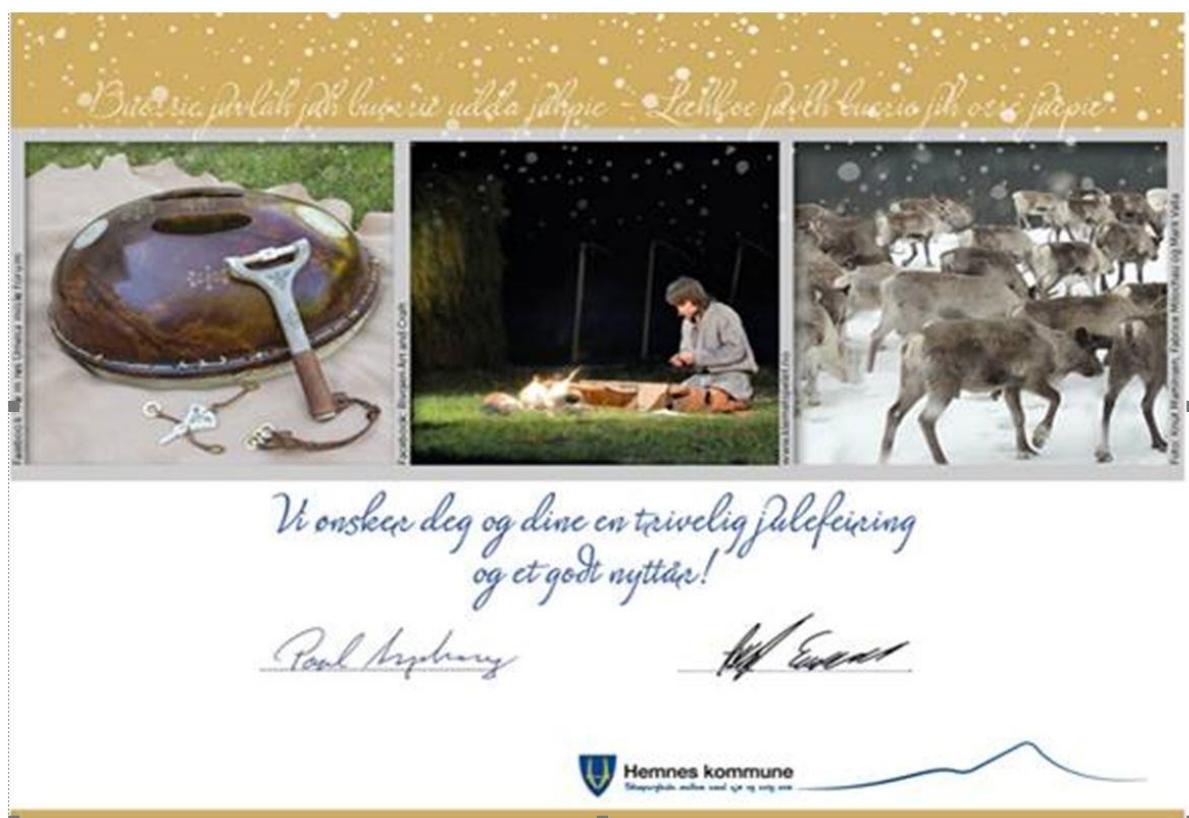
⁴⁴ Opplysningane om smiskopplæringa i Uppsala er gjevne av Torbjörn Söder, mai 2020.

8 Umesamisk i kommunar og Sameting

8.1 På norsk side

Det finst ingen kommunar på norsk side som på nokon måte har definert seg som umesamiske, eller profilert seg på det umesamiske. Nordland fylke, der heile det umesamiske området på norsk side finst, har heller ikkje nokon slik profil.

Hemnes kommune hadde umesamisk tekst på julekortet sitt i 2020

Umesamisk er her brukt i teksten som står over bileta, menteksten er dverre ikkje heilt lett å lesa på grunn av fargebruka.

Okstindan Natur og Kulturmark (som Hemnes Kommune er en del av) legg vekt på det samiske når dei på heimesidene sine presenterer kulturopplevingar i nasjonalparken.. Og heimesida deira opnar med helsinga *buerestbåhtieme*

!

Sametinget på norsk side går inn for å likestille umesamisk med dei andre språka, sjå det språkpolitiske strategidokumentet *Giellalokten*.

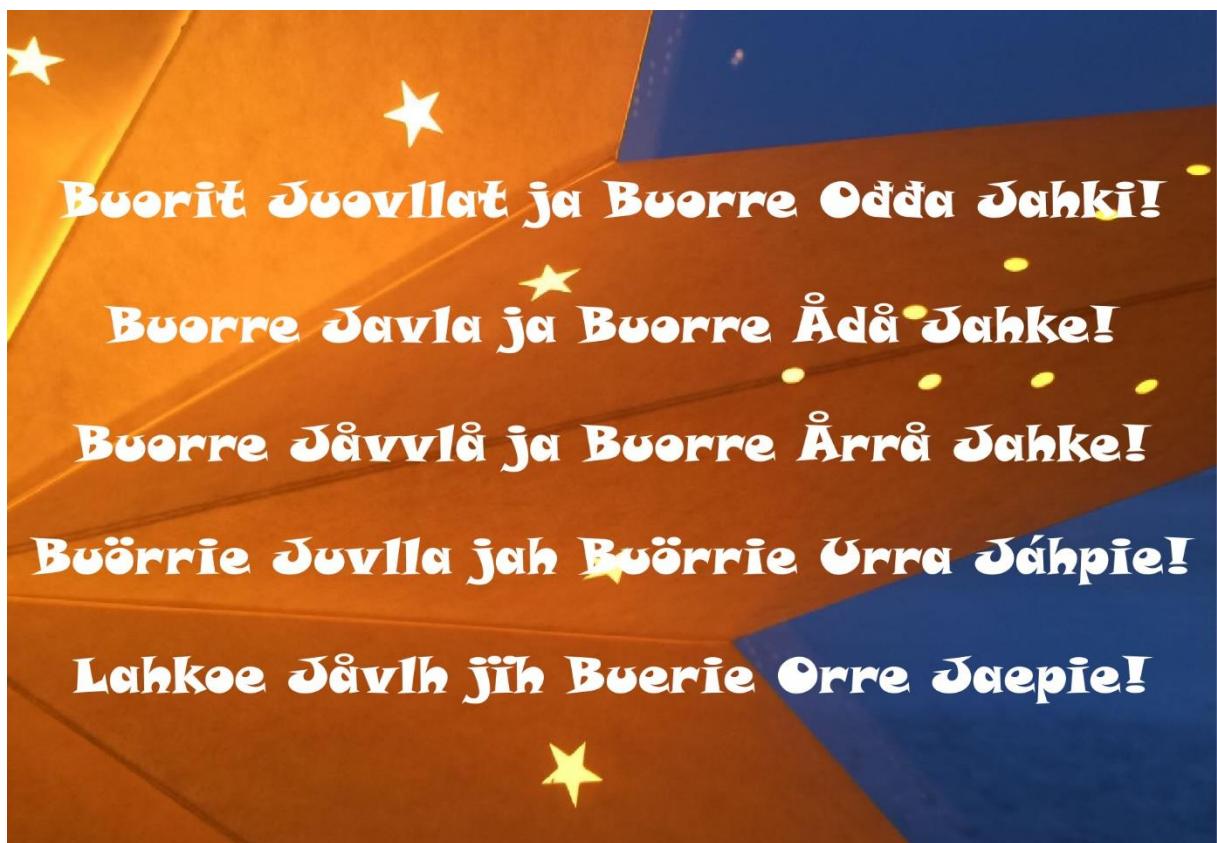
8.2 På svensk side

Heller ikkje på svensk side vil ein finne «umesamiske kommunar», men her òg umesamisk på symbolsk vis brukta i visse offentlege situasjonar.

På svensk side er den umesamiske organisasjonen Álgguogåhtie representert i samiske samrådingsgrupper for kommunane Umeå, Lycksele og Storuman. Álgguogåhtie tek der opp spesielle umesamiske saker. Álgguogåhtie er også med i det samiske samrådsorganet for Region Västerbotten.

Sametinget på svensk side ser på umesamisk som eit språk på line med dei andre samiske språka i Sverige (sjå kapittel 4.4 ovanfor).

Språcentrum ved Sametinget på svensk side ønskjer «god jul» på umesamisk som på kortet under er språk nummer fire rekna ovanfrå:

8.3 Konkluderande merknader

Både kommunar og sameting på begge sider av grensa aksepterer umesamisk som eit eige språk, men engasjementet for språket er i stor grad symbolsk - i dette kapittelet illustrert av umesamisk tekst på julekort.

Det symbolske er alltid viktig, men ikkje nok dersom språk skal revitaliseras.

9 Frivillig arbeid for umesamisk

Så godt som alt arbeid for umesamisk språk er frivillig arbeid. I intervju med umesamiske eldsjeler legg dei då og stor vekt på dette, og legg vekt på at engasjementet først og fremst må komma frå dei dette gjeld, ikkje frå offentlege instansar.

Dei konkrete opplysningane i dette kapittelet er i stor grad komne fram i intervju med folk som arbeider for å fremja det umesamiske språket.

9.1 Hemnes umesamiske forum

Hemnes umesamiske forum er namnet på ei foreining med betalande medlemmar, og det er dessutan namnet på ei facebook-gruppe med langt fleire medlemmar enn sjølve foreininga. Foreininga driv samisk kulturell verksemd på fleire område, og vil vera ein kulturell møteplass, for folk både frå Hemnes og Rana.

I Rana finst det òg ei sameforeining, men det er ikkje så mykje samarbeid mellom dei to foreiningane, vesentleg fordi dei har ulik fokus.

Hemnes umesamiske forum legg vekt på det å høyre til i det tradisjonelle umesamiske området, og alle som er interesserte i umesamisk kultur, språk og historie, kan bli medlemmar, uansett etnisitet. Foreininga tek ikkje politisk stilling korkje i samisk eller norsk partipolitikk.

Forumet arbeider mykje med kultur og kulturformidling. Språk er ein del av dette, og eit par familiar i området prøver å lære umesamisk til barna sine. Umesamisk forum har teke fleire initiativ for styrking av språket, og ein av medlemmane, Harald Horgen, har utarbeidd utkast til ein umesamisk grammatikk som kan brukast på samiskkurs.

Under utarbeiding av Henrik Barruk si umesamiske ordbok samarbeidde Hemnes umesamiske forum med Kanaanstiftelsen på svensk side.

Det aller meste av det som skjer av arbeid for umesamisk språk og kultur på norsk side, skjer med utgangspunkt i Hemnes umesamiske forum.

Folka bak Hemnes umesamiske forum står òg bak etableringa av Umesamisk ressurssenter i Hemnes.

9.2 Umesamisk ressurssenter

Det er planar om eit fast ressurssenter for umesamisk kultur, etablert i Hemnes.

Senteret vil satse på identitetsskapande tiltak og aktivitetar, Initiativtakarane skriv at senteret tek sikte på:

- «-Å være en kulturell møteplass i forbindelse med senterets arbeid og eventuelt andre kulturfremmende tiltak.
- Å gi rom for samiske aktiviteter og kulturelle tiltak med sikte på bevisstgjøring av den enkeltes samiske tilhørighet.
- Synliggjøring/utstilling av umesamisk nærvær i regionen, herunder samiske bruksgjenstander, kunst og annen kultur.
- Holde forestillinger og framstillinger av umesamisk tradisjon og kultur, herunder språk, og være en bidragsyter i det offentlige i denne sammenheng.
- Kursvirksomhet med sikte på å fremme samisk identitet, kultur og språk»

Dette er begynnande umesamisk institusjonsbygging slik ein har sett i Beiarn for pitesamisk sin del.

9.3 Álguogåhtie

Álguogåhtie – umesamer i samverkan er ein organisasjon som i dag er eit kraftsenter i arbeidet for umesamisk språk. Organisasjonen er partipolitisk uavhengig og har som føremål å fremja det umesamiske språkarbeidet, styrke stillinga for språket og spreie kunnskap om det umesamiske området.

Álguogåhtie driv dessutan språkpolitisk påverknad på det offentlege systemet, og representerer umesamiske interesser i ymse samanhengar.

Ein viktig praktisk del av denne organisasjonen sitt arbeidet er å arrangere kurs i umesamisk, med vekt på språkbadskurs. Desse kursora er med på å auke talet på personar med kunnskapar i språket. Álguogåhtie driv heimesida *umesamiska.nu*

9.4 Kanaanstiftelsen

Det er generell mangel på ressursar til umesamisk språkarbeid. Kanaan-stiftelsen vart skipa på svensk side i 2005, for å kunna drive innsamling av midlar til arbeid for språket. Med utgangspunkt i denne stiftelsen har det vore drive både språkseminar, normeringsarbeid, kurs og ordboksarbeid. Henrik Barruk i Storuman har vore ein sentral person her.

Kanaan-stiftelsen har hatt godt samarbeid med Hemnes umesamiske forum på norsk side av grensa, og den umesamiske ordboka er eit viktig resultat av samarbeidet.

9.5 Facebook-grupper

Det finst to facebookgrupper som har det umesamiske språket som eit samlande tema, det er gruppene *Hemnes umesamiske forum* og *Vi som vil bevara umesamiskan*.

Gruppa *Hemnes umesamiske forum* har 221 medlemmar (i 2020). Forumet blir brukt til opplysning om arrangement, presentasjon av aktuelle bøker, vidareformidling av medieomtale av umesamisk, opplysning om fristar og liknande.

Den andre gruppa *Vi som vil bevara umesamiskan* har sitt utspring i umesamisk miljø på svensk side av grensa og har 566 medlemmar (i 2020). Innhaldet er ikkje så ulikt innhaldet i gruppa *Hemnes umesamiske forum*, bortsett frå at innhaldet her er meir orientert mot det som skjer på svensk side. Det er lite eller ingen språkpolitisk eller strategisk diskusjon i dei to gruppene, og gruppene blir då heller ikkje brukte som reiskap for spesielle aksjonar eller aksjonistar. Det heile fungerer meir som eit nettverk av interesserte, og slike nettverk kan sjølvsgart mobiliserast meir aktivt om det skulle bli nødvendig.

9.6 Resultat av det frivillige arbeidet

Det er vanskeleg å måle resultatet av frivillig arbeid for eit språk. Det er her tale om langsigkt mobilisering, langsigkt dokumentasjons og opplysningsarbeid – og langsigkt endring av haldningar. Langsiktige endringar er vanskeleg å dokumentere, dessutan finst det ikkje statistikkar som kan bekrefte eller avkrefte generelle inntrykk av endringar..

Eldsjelene rapporterer sjølve om aukande interesse for umesamisk.

Interesse for språket blandt umesamiske ungdommar i reindrifta

Eit teikn på aukande interesse for umesamisk blandt ungdom finn vi dokumentert på svensk side i ei bok av Marja Skum frå 2013⁴⁵. Skum undersøkte kunnskapen i umesamisk reindriftsterminologi blandt ei gruppe umesamar. Ho intervjuja då fleire generasjonar i reindrifta, eldste informant var fødd på 1920-talet og den yngste på 1990-talet.

Intervju her gjekk i praksis ut på at informantane skulle beskrive reinsdyr og reinmerke som dei såg på fotografi, slik registrerte ho kva ord dei brukte om det som dei såg. Skum undersøkte det same også blandt ei gruppe reindriftssamar med nordsamisk familiebakgrunn busette i det same geografiske området. Den siste gruppa var etterkommarar etter dei samane som etter reinbeitekonvensjonen mellom Noreg og Sverige vart tvangsflytta frå det nordsamiske til det umesamiske området. Skum fann, ikkje uventa, at kunnskapen i den samiske terminologien heilt klårt var størst blandt dei eldste informantane. Når den eldste generasjonen skulle beskrive reinen, brukte dei i stor grad samiske termar. Mellomgenerasjonen brukte langt mindre samisk for å beskrive reinen, dei brukte i

⁴⁵ Skum, Marja-Kristin (2013): *Giellamolsun sámi boazodoalus. Språkbyte inom rensköteln*. ČálliidLágádus

stor grad svensk som reindriftsspråk. Dette må tolkast som uttrykk for eit språkskifte frå samisk til svensk innan reindrifta i det umesamiske området.

Skum fann vidare at den yngste generasjonen både hadde større kunnskapar i, og større interesse for, samisk reindriftsterminologi enn det som mellomgenerasjonen hadde. Dei yngste brukte samiske termar i større grad enn mellomgenerasjonen når dei snakka om rein. Slik språktihøva elles var, må dei unge av eiga interesse og tiltak ha tileigna seg dei samiske termane. Dei hadde ikkje fått dei overført på tradisjonell måte frå foreldregenerasjonen.

Dette må tolkast som teikn på ei aukande interesse og ei viss umesamisk revitalisering. Ei slik revitalisering fann Skum både innan den umesamiske og den nordsamiske gruppa i området, men utviklinga var tydelegast innan den nordsamiske, kanskje fordi språkskiftet der i utgangspunktet hadde komme kortast? (Skum 2013).

Funna hos Skum er ein indikasjon på at det rundt 2010, da ho gjorde undersøkinga, var ein aukande interesse for språket blant yngre umesamar i reindrifta i Sverige.

Samiskkurs

På svensk side har det i fleire år vore halde ei rekke frivillige kurs i umesamisk, og det er utvikla umesamiske språkbadskurs både for barn og vaksne. Desse kursa har vore populære, og det er i dag venteliste for å få vera med.

Mykje av dette arbeidet spring ut frå Álguogåhtie (sjå ovanfor). Dei som i dag er lærarar i umesamisk har lært seg språket utan organiserte offentlege tilbod, dei må karakteriserast som eldsjeler . Resultatet av dette arbeidet er at det blir fleire vaksne som kan umesamisk på eitt eller anna nivå, og det igjen rekrutterer til umesamiskundervisning i grunnskulen, der om lag 40 elevar i dag følgjer eit opplegg i umesamisk.

Aukande medieomtale

Via nettstaden Retriever går det an å søkje i teksten i eit stort tal norske aviser. Dersom vi der søker i desse norske avisene for åra 2008 – 2019 etter ordet «umesamisk», vil vi finne 108 treff i løpet av denne tida.

Opplysninga om 108 treff åleine seier oss ikkje mykje, men det som kan fortelja noko her, er tendensen i tala over tid: I heile 2009 var det 0 treff på ordet umesamisk, i 2013 var det 9 treff, og i 2019 var det 28 treff.

Fleire tilhøve har vore utslagsgjevande for auken i presseomtale. Katarina Barruk sine konserter med umesamiske songtekstar får omtale i avisene, Sara Ajnnak som òg syng på umesamisk, får avisomtale.

Fleire instansar og personar enn før nemner no umesamisk blant andre samiske språk. Alt dette speglar seg att i media, og alt er teikn på ein viss aukande interesse for umesamisk i det norske samfunnet. Dette er i alt vesentleg eit resultat av den frivillige innsatsen for språket. Tabell 2 nedanfor viser ei utvikling i avisomtalen som varierer ein del frå år til år, men der tendensen er at omtalen er aukande.

Tabell 2. Ordet «umesamisk» nemnt i oppslag i aviser i Retriever 2008 – 2019.

År	Gonger nemnt
2008	2
2009	0
2010	4
2011	2
2012	6
2013	9
2014	4
2015	7
2016	10
2017	21
2018	10
2019	28

9.7 Konkluderande merknader

Det har lenge funnest eit frivillig engasjement for umesamisk språk både i Sverige og i Noreg. Eit viktig konkret resultat av arbeidet, er den umesamiske ordboka som kom i 2018.

Mykje av dette kviler på nokre få eldsjeler, der Henrik Barruk er sentral. I miljøet rundt han har fleire lært seg språket.

Gjennom frivillige språkbadskurs og andre kurs har fleire lært seg umesamisk. Dette utfordrar på eit vis den vanlege framstillinga av at berre 10-20 personar kan språket.

Marja Skum si bok frå 2013 er éi av svært få vitskaplege undersøkingar som finst om bruk av umesamisk. Hennar undersøking tyder på ein aukande interesse for språket blant unge frå umesamiske reindriftsfamiliar.

Ei rein kvantitativ oppteljing av oppslag i norske aviser, tyder òg på ein stigande interesse for umesamisk.

10 Uttalte ønske frå det umesamiske miljøet

Som gjort greie for andre stader i denne utgreiinga finst det i dag få talarar av umesamisk, og det finst relativt få som vi kan kalle språkaktivistar eller eldsjeler. Men dei finst. Dei fleste av desse eldsjelene har gjennom slekt og familie ei historisk tilknyting til det umesamiske språket og området, medan andre kan på anna grunnlag ha fatta interesse for den umesamiske situasjonen.

Sidan det absolutte talet både på talarar og eldsjeler er såpass lågt, kan ein ikkje laga ei *kvantitativ* undersøking av meininger, holdningar, framtidssplanar og språkleg praksis blant desse, for deretter å rekne ut prosentar for kva som er mest dei mest utbreidde oppfatningane.

I staden for tal og prosentar byggjer dette kapittelet på kvalitative intervju med utvalde sentrale personar i miljøet og på skriftleg referat frå eit seminar i Luleå 2019.

10.1 Innsamling av synspunkt og ønske

I utgangspunktet var det planen å reise rundt i det umesamiske området for å snakke med folk på begge sider av riksgrensa for slik å få eit inntrykk av kva syn som rådde med omsyn til språket. I tillegg hadde Sametinget planlagt eit seminar der ein òg skulle få fram dei ønska og tankane om språk som fanst i miljøet.

Telefonintervju

På grunn av koronakrisa som byrja samtidig med at arbeidet med denne utgreiinga skulle komma i gang, vart dei nemnde arbeidsmåtane umoglege, og ein måtte finne andre metodar å nå folk på, slik som telefonintervju, etterlysing gjennom Facebook og analyse av eit grundig referat frå ein umesamisk diskusjon på eit seminar halde rett før arbeidet med utgreiinga starta.

I staden for reising og seminar vart det gjort telefonintervju, og desse intervjuia er her den viktigaste kjelda for å kunna seia noko om folks eigne synspunkt på stoda.

Det som kom fram i desse intervjuia, er innarbeidd på ulike stader i teksten i utgreiinga, og meir generelle inntrykk frå intervjuia blir presenterte lengre nede i dette kapittelet

Kvart telefonintervju varte om lag ein time, og det vart teke notat – ikkje gjort opptak.

Innspel frå facebookgruppe

I tillegg til intervjuet etterlyste vi innspel og tankar frå folk på facebookgruppa *Vi som vil bevara umesamiskan* og *Hemnes mesamiske forum*. Det optimale for arbeidet med utgreiinga hadde vore om det slik hadde komme i gang ein større diskusjon om framtida for umesamisk. Men ein slik diskusjon oppstod ikkje.

Derimot var det ein del medlemmer av gruppa som tok kontakt direkte via e-post der dei presenterte tankar, synspunkt og røynsler som dei hadde. Dette er her den andre kjelda til folks eige syn på stoda.

Seminar i Luleå i november 2019

Den tredje kjelda til umesamiske språkbrukarar og eldsjeler sitt syn, var eit seminar som ikkje var initiert av arbeidet med denne utgreiinga.

Få månader før arbeidet med utgreiinga kom i gang, arrangerte Sametinget i Sverige eit seminar i Luleå der mellom andre ei gruppe personar som arbeider med og for umesamisk språk, var samla. Frå det umesamiske gruppearbeidet i dette sametingsseminaret låg det føre eit grundig referat som vi har fått lov å bruke i denne utgreiinga.

Seminarreferatet er ei svært viktig kjelde, særleg var referatet verdifullt som vurdering av den samfunnsmessige stoda for umesamisk i dag. sidan denne vurderinga her var gjort av folk som var personleg involverte i det umesamiske språkarbeidet. Berre folk frå svensk side av grensa var representerte på seminaret i Luleå.

10.2 Konkrete forslag til tiltak frå det umesamiske miljøet

På grunnlag av signal frå dei tre kjeldene som er nemnde ovanfor, kan vi setja opp ei liste over dei konkrete forslaga til tiltak som er komne fram. Framlegga i lista nedanfor er redigerte i seks grupper: strategi, språkopplæring, lærermiddel, synleggjering, domene og institusjonar.

Alle forslaga i dette kapittelet er sette i hermeteikn for å markere at dei er *innspel* til utgreiinga, ikkje nødvendigvis identiske med utgreiinga sine eigne forslag til tiltak.

Strategiske forslag

Det som her er kalla «strategiske forslag» er forslag som er overordna, og som det vart lagt svært stor vekt på av informantar til utgreiinga.

«Innsatsen for umesamisk må alltid komma nedanfrå, frå dei som det gjeld.»

«Vi må arbeide med umesamisk språk over landegrensene.»

«På svensk side må lova endrast slik at det blir mogleg med språkbadsløp i grunnskulen.»

Språkopplæring

Språkopplæring er særleg viktig ut i frå ei overordna målsetting om å auke talet på språkbrukarar.

«Ein må formidle opplysning om konkrete metodar for korleis ein best kjem i gang med språkformidling i umesamisk.»

«Det må arrangerast kurs med vekt på det talte språket. Det er stor interesse for dette, og talespråket blir av mange opplevd som ein lettare veg til språkmeistring enn skriftspråket.»

«Det kan arrangerast studiesirklar i umesamisk for vaksne. Då må vi ha bra og sjølvinstruerande læremiddel.»

«Det må utarbeidast eit umesamisk mentorprogram slik som det er gjort i Canada. Det må då stillast klåre krav til både mentor og lærling.»

«Ein må lære av CASLE-modellen som er brukt for enaresamisk. På den måten kan ein på relativt kort tid få fram fleire gode andrespråkstalarar av umesamisk.»

«Det må utarbeidast kurs i umesamisk som kan gje formell kompetanse på a, b, c og d-nivå.»

«Det må etablerast ein formell veg for dei som vil utdanne seg til av lærarar i umesamisk.»

Læremiddel i umesamisk

Læremiddelmangel er ein stor vanske i språkopplæringa.

«Det er eit svært stort behov for lærebøker i umesamisk. Det manglar både læremiddel på papir og digitale læremiddel. Dette må det gjerast noko med.»

«Vi vurderer umesamiske lærebøker, særleg ei grammatikkbok, som viktigare enn å få Bibelen på umesamisk!»

«Umesamisk grammatikkbok er det viktigaste behovet no etter at ordboka er ferdig. Hemnes umesamiske forum har begynt på arbeidet med ei grammatikkbok, og forumet har søkt Sametinget om pengar til å fullføre.»

«Det er viktig med læremiddel i umesamisk der forklaringane er på *norsk* òg, ikkje berre på svensk.»

Synleggjering av språket

For den som skal lære språket, er det viktig å møte det både munnleg og skriftleg i ange situasjonar. Då må språket vera synleg. At det er synleg, et er dessutan viktig for prestisjen for eit språk.

Døme på synleggjering av umesamisk på svensk side (foto Peter Steggo)

«Samiske organisasjonar må synleggjera det umesamiske språket på heimesidene sine.»

«Umesamiske stadnamn må komma på vegskilt og kart. Namna må då vera korrekt stava, og det er viktig at dei ikkje alltid blir første opp som ein «underkategori».»

«Ute i samfunnet kan umesamisk synleggjerast over alt gjennom sport, musikk osv.»

«Det kan arrangerast innebandytrening og liknande på umesamisk.»

Umesamiske språkdomene

Språkleg domene er eit område der det kjennest naturleg å bruke språket. Di fleire domene eit språk har, di sterkare står det. Det er eit stort problem for umesamisk at det har mista så mange domene.

«Det finst gamle domene der umesamisk før stod sterkt, men der språket no er svekt. Desse domena må vi ta tilbake. Dette kan gjerast mellom anna med opplæring i reindriftsterminologi og skogsamisk terminologi.»

«Det trengst ein sterkare personleg innsats for bruke umesamisk meir både i heimane og innan dei aktuelle samiske miljøa.»

«Umesamisk må styrkast i det formelle utdanningssystemet, dette er eit viktig språkleg domene.»

«Ein må bruke umesamisk på web-sider, dette er eit viktig domene for folk i dag.»

«Umesamisk må utvide domenet sitt gjennom radio og TV-sendingar. Barneprogram er særleg viktige i denne samanhengen.»

«Umesamisk må høyrast *fast* i media. Kontinuitet er viktig for språket.»

«Bibliotek bør bli eit domene for umesamisk.»
"Å etablere nye *digitale* domene er særleg viktig."

Institusjonelt arbeid

Det var ein viss skepsis til umesamisk institusjonalisering ut frå den sterke vektlegginga på at alle initiativ må gå nedanfrå og opp, ikkje ovanfrå og ned. Desse forslaga finst likevel i materialet:

«Det trengst ein vitaliseringsplan for umesamisk»
«Vi må vera medvitne om korleis Sametinget signaliserer at umesamisk er viktig.»
«Sametinget og *Språkcentrum* [ved Sametinget i Sverige] må bygge varige strukturar som tek vare på det umesamiske, ein kan ikkje lenger berre satse på interesserte einskildpersonar.»
«Det trengst eit eige umesamisk kultur- og språksenter.»
«Det må tilsetjast språkkonsulent(ar) som kan informere om umesamisk.»
«Den kunnskapen om samiske språkforhold som finst ved Sámi allaskuvla, er viktig for heile Sameland og må brukast også av umesamane.»

Konkluderande merknader

Signalene som er komne frå det umesamiske miljøet, er klåre på at initiativ til språkarbeid må komma nedanfrå og springe ut frå ønske og behov hos dei som det gjeld. Institusjonar og formelle strukturar skal *hjelpe til* med å setja ønska ut i livet, men institusjonane skal ikkje sjølve komma med pålegg.

I samsvar med dette legg mange vekt på den personlege innsatsen som krevst for å gjenreise eit språk. Ein merkar også ei sterk oppfatning av at det er det munnlege språket og den munnlege folkelege tradisjonen som er det primære, og at skriftspråk og formelle utdanningsløp er det sekundære som skal tene til å styrke det munnlege. Innanfor desse rammene kjem det fram mange konkrete forslag.

Det er elles viktig å vera klar over at det er *eldsjelene* som kjem til orde med forslag i dette kapittelet. Folk som eventuelt er likegyldige til språket, eller som er i mot å styrke det, har ikkje uttala seg.

11 Kan umesamisk revitaliserast på norsk side?

Fram til no har denne utgreiinga teke føre seg dei strukturelle tilhøva for umesamisk språk og dessutan sett på kva tankar dei involverte sjølv har om situasjonen. Tilhøva på svensk side har heile tida vore med i desse drøftingane fordi det er naturleg å analysere det umesamiske området under eitt. Framtidige tiltak på svensk og norsk side må samordnast.

Sametinget i Noreg har likevel først og fremst ansvar for det som skjer på norsk side av grensa, og eit naturleg spørsmål for Sametinget blir om revitalisering av umesamisk er mogleg på norsk side.

Svaret på det dette spørsmålet vil variere etter kva ein legg i termen «revitalisering». To ulike definisjonar er vanlege: 1) Med «revitalisering» kan meinast all styrking av eit truga språk og av ein truga kultur. Eller 2) ved «revitalisering» kan meinast det som den amerikanske sosiolingvisten Joshua Fishman kalla «vending av språkskifte». I det ligg at det allereie har gått føre seg eit språkskifte i familiane frå minoritetsspråk til majoritetsspråk, og at ein no vil ta minoritetsspråket tilbake.

Begge desse forståingane av kva revitalisering betyr, kjem fram i intervjua som er gjorde til denne utgreiinga. Det er likevel tale om to ulike prosessar som krev ulike tiltak.

11.1 Revitalisering som generell styrking av umesamisk språk og kultur

Den første definisjonen av revitalisering («styrking av truga språk og kultur») inneber i vårt tilfelle arbeid for å synleggjera umesamisk språk i form av offentleg og privat skilting, vedta umesamisk namn på kommunar og institusjonar, registrere umesamiske stadnamn for framtidig bruk (til dømes på kart). Vidare kan denne typen bruk innebera symbolsk bruk av språket slik som umesamiske helsingar i offentlege samanhengar (jf. julekort frå Hemnes kommune i kap. 8.1), bruk av umesamisk i delar av liturgien i kyrkja og liknande. Tilbod om kurs for dei som ønskjer å vita meir om språket, er òg viktig her.

Kunsten er ein sentral del av både tradisjonell og moderne samisk kultur. Ei revitalisering kan innebera høve til opplæring i tradisjonelt samisk handverk og høve til utvikling av moderne samisk kunst.

Slik synleggjering og skapande aktivitet vil gjera folk meir medvitne om den umesamiske historia på norsk side av grensa.

Skulen har òg eit klårt ansvar her og må formidle korrekt informasjon om samisk kultur, historie og språk i det umesamiske området.

Alle dei typane aktivitetar for umesamisk revitalisering som er nemnde ovanfor, kan vi i dag finne i det samiske miljøet i Hemnes på norsk side av grensa. Hemnes umesamiske forum er her eit kraftsenter.

Det er ei opplagd oppgåve for Sametinget i Noreg å støtte dei tiltaka som her er sette i gang for å synleggjera og vidareutvikle det umesamiske på Helgeland.

11.2 Revitalisering som vending av det umesamiske språkskiftet i familiene

Revitalisering i form av «vending av språkskifte» i familiene er ein annan type prosess enn den som er skildra ovanfor. Ein revitaliseringsprosess der folk tek det tradisjonelle språket tilbake, er alltid svært langstiktig. Og det krev motiverte familiemedlemmar. Det krev også at barn får høve til å utvikle språket utanfor heimen. Her kjem barnehagen og skulen inn som særleg viktige faktorar.

For barn som kjem frå norskspråklege heimar og skal lære seg å snakke umesamisk godt ved hjelp av skuleverket, må ein ha ein språkleg femtenårsplan frå dei begynner i barnehagen til dei går ut ungdomsskulen. Dette krev også ei eller anna form for sterkt tospråkleg opplæringsmodell. Om sterke tospråklege opplæringsmodellar, sjå kapittel 12 nedanfor.

Dette betyr ikkje at umesamisk språk i seg sjølv er spesielt vanskeleg å lære for barn og vaksne. Det er ikkje språket, men *språksituasjonen*, som gjer at det krevst stor eigeninnsats i heimen og sterkt tospråkleg opplæringsmodell på skulen. På norsk side av grensa finst det i dag ingen som kan snakke umesamisk på tilnærma innfødd nivå. Språkskiftet frå umesamisk til norsk i familiene skjedde her for to generasjonar sidan. Barna vil difor vanlegvis ikkje ha nokon å snakke språket spontant med i uformelle situasjoner.

Medan det på norsk side av grensa i dag går føre seg ein heil del viktig aktivitet i samband med styrking av umesamisk språk- og kulturkunnskap (sjå kapittel 11.1 ovanfor), er det i liten grad nokon frivillig aktivitet for vending av språkskiftet i familiene.

På svensk side av grensa er det meir slik aktivitet.

Det finst svært få døme på vellykka vending av språkskifte i språksamfunn som er så svake som det umesamiske. Men det finst.

11.3 Samanlikning med revitalisering av andre sterkt truga språk

Anikka Pasanen har skrive ein fagartikkel om språkleg revitalisering som ho har kalla "This work is not for pessimists" Tittelen på artikkelen («Dette arbeidet er ikkje for pessimistar») er eit sitat frå Matti

Morottaja i Enare.⁴⁶ Morottaja har over fleire ti-år lagt ned eit stort arbeid for å revitalisere det samiske språket som tradisjonelt har vorte snakka rundt Enaresjøen på finsk side av Sápmi.

Pessimismen som Pasanen og Morottaja refererer til, har dei møtt i rik monn, likevel må revitaliseringa av enaresamisk i dag kallast vellykka.

Teori og samanlikning

Det finst ingen enkle svar på korleis ein kan revitalisere språk med så få talarar som det umesamisk har i dag, og det finst få døme på at det har lykkast.

Det er utarbeidd modellar for korleis ein kan vurdere kor truga eit truga språk er, sjå til dømes om UNESCO sin skala i kapittel 6.1 ovanfor, og det finst typologiar som set ord på kva som er typisk for dei ulike situasjonane i ein språkskifteprosess og i ein revitaliseringsprosess til dømes i klassikaren *Reversing Language Shift* av Joshua Fishman⁴⁷, og det finst utarbeidd skjema for modellar for tospråkleg opplæring med truga minoritetsspråk⁴⁸. Desse modellane det er gjort meir nøyre greie for i kapittel 12 nedanfor

I denne situasjonen med relativt lite teori å støtte seg til, blir løysinga ofte å studere kva andre truga språksamfunn heilt konkret har fått til av revitalisering. I vårt tilfelle må ein då først og fremst samanlikne med andre språk som er i ein situasjon som minner om den umesamiske. I Europa er det iallfall to døme som peikar seg ut som overførbare til umesamiske tilhøve: revitaliseringa av enaresamisk i Finland og revitaliseringa av det keltiske språket mansk på øya Man i Irskesjøen.

Arbeidet for å styrke enaresamisk språk har ført til gode resultat. Utgangspunktet for enaresamisk var noko betre enn for umesamisk fordi enaresamisk hadde fleire tradisjonelle talarar og ei meir konsentrert busetjing på den tida revitaliseringa starta. Men det var uansett tale om svært få talarar, og dei aller fleste talarane var eldre folk. I dag er framtidsutsiktene for enaresamisk langt lysare enn for tretti år sidan, og det er ei større gruppe både vaksne, barn og ungdommar som brukar språket. Det andre dømet på ei relativt vellukka revitalisering, er revitaliseringa av det keltiske språket mansk på øya Man i Irskesjøen. Her var utgangspunktet for revitaliseringa på éin måte *dårlegare* enn for umesamisk fordi den siste som hadde lært mansk på tradisjonelt vis i barndommen, døydde over 90 år gammal allereie i 1974.

I dag er det likevel ei heil gruppe unge som kan snakke mansk.

Språket mansk som døme

Mansk var det dominerande språket blant vanleg folk på øya Man til ut på 1800-talet. Overklassen brukte engelsk. Det er svært stor språkleg forskjell på det keltiske språket mansk på den eine sida og

⁴⁶ Her henta frå artikkelen Pasanen, Annika (2018): "This Work is Not for Pessimists" I L. Hinton, L. Huss, & G. Roche (Eds.): *The Routledge Handbook on Language Revitalization*

⁴⁷ Fishman, Joshua (1991): *Reversing Language Shift*. Multilingual Matters.

⁴⁸ Baker, Colin (2017) *Foundations of Bilingual Education*. Multilingual Matters.

engelsk på den andre, slik det òg er stor skilnad på umesamisk på den eine sida og svensk og norsk på den andre. Engelsk var dessutan då som no eit høgstatusspråk, medan alle dei keltiske språka på dei britiske øyane var lågstatusspråk.

Parallelen til samiske språk i Noreg og Sverige treng inga nærmere forklaring.

På 1800-talet tok eit språkskifte til, det ville i praksis seia at vanleg folk etter kvart skifta heimespråk frå mansk til engelsk. I 1871 var det i følgje folketeljing berre 25% av folket på øya som snakka mansk. «Ute på landsbygda kan ein finne tre generasjonar i det same huset, der den eldste generasjonen snakkar berre mansk, medan generasjonen i midten snakkar både engelsk og mansk, og barna berre engelsk.»⁴⁹

Parallelen til umesamisk er klår her òg. Dessutan finst det to andre parallelar som må nemnast. Mansk er frå gammalt av dokumentert gjennom ei fullstendig bibelomsetjing frå 1700-talet, slik umesamisk òg er. Det finst andre keltiske språk som ligg nær opp til mansk, nemleg irsk slik det vart snakka i Nord-Irland og til dels òg gælisk slik det blir snakka i Skottland. Men mansk har si eiga rettskriving ulik dei to andre nemnde språka. Dette er òg ein paralell til umesamisk.

I 1974, døydde den over 90 år gamle Ned Maddrell som var den siste som hadde lært å snakke mansk på tradisjonelt vis i barndommen. «Med Ned Madrell gjekk innfødd mansk tale over i historia», skreiv språkforskaren Georg Broderick i 1999⁵⁰. Men språket mansk forsvann likevel ikkje. Sjølv om den siste «innfødde talaren» var død, fanst det framleis interesserte folk (eldsjeler) som sjølve hadde lært seg språket som vaksne medan det enno levde innfødde talarar å lære av. Forskaren Jennifer Draskau kallar denne nye gruppa mansktalande «nær innfødde talarar» sidan dei ofte meistra språket godt på så mange nivå.⁵¹

Seinare har mange nye talarar også lært seg mansk ved å gå på organiserte kurs hos desse «nær innfødde talarane». Vi kan kalle den gruppa som har lært språket på kurs, for «nytalarar» av mansk.

Denne tredelinga av talarane går det an å kjenne att i det umesamiske området òg. Vi har (1) «innfødde talarar» som på tradisjonelt vis har lært språket som barn heime av andre innfødde talarar, (2) «nær innfødde talarar» som har lært språket av innfødde talarar som vaksne og (3) «Nytalarar» som lærer språket på kurs.

Når dei siste «innfødde talarane» kjem bort, vil det difor vera andre talarar igjen som har lært seg språket av dei «innfødde talarane» og dei er blitt «nær innfødde talarar», nokon av desse held

⁴⁹ Mi omsetjing til norsk etter artikkelen: Clague, Marie (2009): “Manx Language Revitalization and Immersion Education” *I e-Keltoi. Journal for interdisciplinary Celtic Studies*. Volum 2: Cultural Survival.

⁵⁰ Broderick, George (1999): *Language death in the Isle of Man: an investigation into the decline and extinction of Manx Gaelic as a community language in the Isle of Man*. Tübingen: Niemeyer.

⁵¹ Todal, Jon (2008). “Når er eit språk forsvunne? Kritiske merknader til språkdødmetaforen.” I: (red.) Lars-Gunnar Larsson og Torbjörn Söder, *Váimmus čiegan sániid - I hjärtat gömmer jag orden. Uppsala: Institutionen för moderna språk*, Uppsala universitet. (s. 124-130).

organiserte kurs og skaper umesamiske «nytalarar». Slik går det ei ubroten line i den umesamiske språkhistoria så vel som i den enaresamiske og manske

For mansk sin del har dette vorte uttrykt slik:

The Manx language has no body of native speakers but it has, nonetheless, continued to be a spoken language. In that sense, the link from last native speakers to the present day remains unbroken.⁵²

Det mest interessante i vår samanheng er den konkrete innsatsen som er gjort for at det igjen skal vekse opp barn som kan snakke mansk. Dei som brann for språket, starta med å organisere leikegrupper for barn under skulealder der barna gjennom songar og leiker skulle bli introduserte for mansk. Målet var i utgangspunktet ikkje å gjera barna tospråklege, men at dei skulle bli kjende med språket for sidan å kunne lære det på skulen. Mansk var frivillig skulefag på øya.

Rundt år 2000 kom det i gang ein mansk-språkleg skule som arbeidde etter språkbadsmodellen (sjå kap.12 om modellar). På denne skulen var ikkje mansk eit frivillig fag, og foreldra som frivillig sende barna sine til denne skulen, godtok den sterke opplæringsmodellen – at mansk vart brukt i dei fleste fag. Denne skulen har vore i gang sidan og har til no oppnådd gode resultat.

Bunscoill Ghaelgagh - den mansk-språklege grunnskulen.

Rekna i tal på innfødde talarar, var mansk i ein vanskelegare situasjon enn umesamisk rundt tusenårsskiftet. I dag finst det ei gruppe barn og unge som snakkar mansk godt.

⁵² Clague, Marie (2009): “Manx Language Revitalization and Immersion Education” *I e-Keltoi. Journal for interdisciplinary Celtic Studies.* Volum 2: Cultural Survival.

Etablering av skulen på Øya Man, skjedde om lag samstundes med oppstarten av ein sør-samiskspråkleg barnehage i Elgå i Noreg. Eit par år var det eit visst samarbeid og utveksling av erfaringar mellom desse to miljøa.

Enaresamisk som døme

Rundt Enaresjøen i Finland har det tradisjonelt vore snakka eit eige samisk språk, ulikt både nordsamisk og skoltesamisk. Her opplevde ein lenge språkskifte og nedgang i talet på talarar. På 1990-talet var dei aller fleste av talarane av enaresamisk over femti år.

I 1997 vart det etablert ein enaresamiskspråkleg barnehage -etter språkreirmodellen. Barna som begynte der, kunne i utgangspunktet ikkje enaresamisk, men dei lærte det fordi dei tilsette i barnehagen konsekvent snakka språket til dei og med dei.

Samtidig starta Samisk utdanningssenter i Enare opp eit heilårig heiltidstilbod i enaresamisk for vaksne nybegynnara.

Sidan 1990-talet har det komme til to nye språkreirbarnehagar med enaresamisk, slik at det no er tre i alt. 24 barn følgjer eit slikt barnehageopplegg. Det er dessutan starta opp enaresamiskspråklege klassar i grunnskulen, og opplæringstilbodet for vaksne har vore gjennomført fleire gonger. Alt dette har ført til at talet på enaresamiskspråklege personar i dag er på over 500, og språket er langt mindre truga enn før. Det spesielle her er at ein så stor del av talarane no er unge folk.

11.4 Konkluderande merknader

På norsk side av grensa er det ei interesse for revitalisering av umesamisk språk, og det er gjort eit godt arbeid for å styrke det samiske kulturmedvitet i området. Men for å nå eit mål om vending av språkskifte i familiane, er lite gjort til no. Her trengst det eit sterkt lokalt engasjement før ein kan setja i gang tiltak.

Felles for mansk og enaresamisk sine vellykka revitaliseringstiltak var at det over lang tid har funnest ei hard kjerne av eldsjeler som målmedvite har arbeidd for språket – og der «den harde kjerne» sjølv lærte seg, språket.

Begge stader har det vore satsa på å få opp talet på vaksne talarar ved hjelp av kurs og mentorordningar der det i praksis går ei line frå dei «innfødde talararane» til ei større gruppe «nytalarar.»

Eit anna viktig fellestrekke er at det er etablert *langsiktige* opplæringsløp frå og med barnehage via barneskule til og med ungdomsskule der målet er tospråklegheit ved endt løp.

For barn har det i begge tilfelle vore tale om sterke tospråklege opplæringsmodellar i Colin Baker si mening av ordet, modellen har begge stader vore «fullt språkbad» (sjå kapittel 12 nedanfor).

Det siste trekket som er felles for mansk og enaresamisk, er at revitaliseringa stort sett har vore vellukka.

Historia om enaresamisk og mansk viser at språkleg revitalisering er mogleg med eit utgangspunkt som i mangt liknar det umesamiske. Det er nærliggande å tru at eit visst praktisk og teoretisk samarbeid mellom det umesamiske miljøet og dei to andre språksamfunna som det handlar om her, kunne vera nyttig i framtida.

12 Samiskopplæringa: Sterke og svake modellar

Termane «sterke» og «svake» tospråklege opplæringsmodellar er henta frå Colin Baker si bok *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Denne boka er kommen ut i mange utgåver gjennom mange år, siste gong i 2017. Boka kan reknast som ei vitskapleg fundert grunnbok for undervisning i minoritetsspråk. Baker er professor ved universitetet i Bangor i Nord-Wales.

12.1 Ulike vilkår for minoritetsspråk og majoritetsspråk

Eit utgangspunkt for heile tenkinga er at det å gje opplæring i minoritetsspråk krev andre tilnærningsmåtar enn det å gje opplæring i majoritetsspråk. Dette gjeld både når minoritetsspråket er førstespråk og når det er andrespråk for eleven. Eit slikt utgangspunkt samsvarar godt med erfaringar frå samiskopplæringa, både innanfor og utanfor kjerneområda for samisk språk. Å formidle samisk som første- og andrespråk, er ulikt det å formidle norsk som første- og andrespråk fordi vilkåra for språka samisk og norsk er svært ulike utanfor barnehagen og skulen. I storsamfunnet blir norsk gjennomgåande sett på som meir viktig enn samisk, og gjennom både gamle og nye media møter alle barn langt meir norsk (og engelsk) enn samisk.

Colin Baker har systematisert korleis tospråkleg opplæring på ulike måtar er organisert for minoritetsspråk rundt om i verda. Med «tospråkleg opplæring» meiner han all skuleopplæring der to språk er involverte, og der minoritetsspråk er eitt av dei to.

Baker deler dei organisasjonsmodellane som han finn, i to hovudgrupper. Han kallar dei to gruppene «sterke» og «svake» modellar. Ei vanlege erfaring med dei sterke modellane er at elevane som følgjer dei, har stor sjanse til å bli aktivt tospråklege, medan erfaringa med dei svake modellane er at elevane har små sjansar til å bli aktivt tospråklege.

Alt kan ikkje forklarast ved hjelp av slike enkle modellar, men modelltenkinga ser ut til å vera ein viktige reiskap til å forstå kva som verkar og ikkje verkar i minoritetsspråksopplæringa.

12.2 Kriterium for å bestemme ein modell.

Colin Baker brukar berre fire kriterium for å bestemme det han kallar ein modell: (1) elevkategori, (2) språket i klasserommet, (3) samfunnsmålet for opplæringa og (4) det språklege målet for opplæringa. Elevkategori er bestemt ut frå om eleven har minoritetsspråket eller majoritetsspråket som førstespråk. Kategori går altså ikkje på etnisitet, men på språk.

Kriterium 2, språket i klasserommet, er svært viktig for ein majoritetsspråkleg elev som skal lære minoritetsspråket. Det vil i vårt tilfelle seja språket i klasserommet er viktig når ein norskspråkleg (eller svenskspråkleg) umesamisk elev skal lære minoritetsspråket umesamisk.

12.3 Baker si modelltenking brukt på umesamisk

Dersom umesamiske elevar i Noreg skulle få opplæring i etter den eksisterande modellen for samisk andrespråksopplæring, så ville det etter Baker si inndeling sjå slik ut (vi veit at alle umesamiske elevar i Noreg er norskspråklege)

Figur1

Framandspråksmodellen			
Elevkategori	Språk i klasserommet	Samfunnsmål	Språkleg mål
Norskspråkleg elev	Norsk (eller svensk) med umesamisk som eige fag	Pluralisme	Avgrensa tospråklegheit

Figur 1 skal lesast slik at den majoritetsspråklege eleven her får opplæringa si på sitt eige språk (majoritetsspråket), og at minoritetsspråket er eit eige fag. Samfunnet vil med dette støtte det tradisjonelle fleirspråklege og fleirkulturelle samfunnet (pluralisme), og det språklege målet er tospråklegheit - med ein viss aksept av at eleven kanskje ikkje blir like god i begge språk.

Framandspråksmodellen i figur 2 er ein mykje brukt modell i samiskopplæringa i Noreg. Ein norskspråkleg elev som skal lære samisk, får samisk som fag nokre timer for veka. Ut over det går undervisninga i alle andre skulefag på norsk. Opplæringa skal skapa gode haldningar, og eleven skal etter endt skulegang kunna bruke både samisk og norsk på eitt eller anna nivå.

Colin Baker kallar denne modellen «framandspråksmodellen.»

12.4 Ulike slags modellar

«Framandspråksmodellen» er namnet på éin av mange modellar som Colin Baker bestemmer på denne måten. Baker deler modellane inn i to typar, sterke og svake modellar alt etter kor eigna dei er til å gjera elevane tospråklege. Sei sterke modellane er godt eigna, dei svake modellane er därleg eigna.

Colin Baker klassifiserer framandspråksmodellen som ein «svak» modell. Det er ei allmenn erfaring frå minoritetsspråklege samfunn at elevar har små sjansar til å bli tospråklege ved å følgje denne

modellen. Modellen kan fungere bra for å lære dominerande prestisjespråk, som til dømes engelsk som framandspråk, men modellen fungerer dårlig for å lære minoritetsspråk.

Erfaringane med framandspråkmodellen i samiskopplæringa i Sápmi er dei same som dei erfaringane Baker har funne i andre minoritetsspråklege samfunn. Framandspråksmodellen fører i liten grad til at elevane blir tospråklege. Hos oss vil det heilt konkret seia at dei norskspråklege elevane i liten grad lærer å snakke samisk.

12.5 Fullstendig og delvis språkbadsmodell

Ein av dei sterke modellane hos Baker, er «fullstendig språkbadsmodell». I umesamisk samanheng ville denne modellen sjå slik ut:

Figur 2

Fullstendig språkbadsmodell			
Elevkategori	Språk i klasserommet	Samfunnsmål	Språkleg mål
Norskspråkleg	Umesamisk, med norsk (eller svensk) som eige fag	Pluralisme	Tospråklegheit

Modellen i figur 2 er den ideelle for språk som står så svakt ute i samfunnet som det umesamisk gjer – dersom målet er tospråklegheit med høg kompetanse i umesamisk.

Det er i dag temmeleg urealistisk å gjennomføre ein slik modell for umesamisk sin del. Alt for mykje av infrastrukturen manglar, og det finst heller ikkje lærarar nok til å kunna gjennomføre dette.

Men sjølv om «fullstendig språkbad» synest urealistisk, går det an å tenkje i desse banane likevel. Skulen kan planlegge slik at elevane møter umesamisk på skulen meir enn akkurat språktimane. Colin Baker kallar ein slik modell «delvis språkbadsmodell», og han plasserer modellen under «sterke modellar».

Delvis språkbadsmodell vart gjennom mange år, og med godt resultat, brukt i sør-samiskopplæringa for elevar i Elgå på norsk side av grensa. Det finst ein 170 siders tilgjengeleg rapport som handlar om dei fem første åra av opplæringa i Elgå.⁵³

⁵³ Todal, Jon (2007): *Samisk språk i Svahken Sijte. Sør-samisk vitalisering gjennom barnehage og skule*. Dieđut 1. Sámi allaskuvla.

12.6 Konkluderande merknader

Internasjonal erfaring tilseier at det er vanskeleg å lykkast med opplæring i truga innfødde minoritetsspråk utan å nytte seg av ei eller anna form for språkbadsmodell (sterk tospråkleg opplæringsmodell) – dersom målet er vending av språkskifte i familiane.

Dette er viktig kunnskap for dei som skal planlegge framtidig opplæring i umesamisk.

På den andre sida: umesamiske er i dag ikkje fag for nokon elevar i grunnskulen i Noreg. Å etablere ein såkalla svak opplæringsmodell, slik som framandspråksmodellen som er omtala i dette kapittelet, ville difor vera eit stort steg framover – og gje elevane kunnskap om og innsikt i umesamisk språk om dei i dag ikkje får.

13 Framlegg til strategi og tiltak for å fremja umesamisk språk

Det langsigte målet for det umesamisk språkarbeidet er å skapa fleire språkbrukarar i framtida. Dette betyr i praksis stor personleg formidlingsinnsats frå dei som i dag kan språket på eitt eller anna nivå. Det beste vernet for eit minoritetsspråk vil alltid vera naturleg overføring av språket mellom generasjonane i familien, men på norsk side av grensa er denne naturlege overføringslina broten for umesamisk sin del. Skal umesamisk brukast her i framtida, må språket revitaliserast, og ei slik revitalisering er heilt avhengig av språkleg støtte også utanfor familien.

13.1 Strategi

Strategien fram mot målet kan delast i tre (1) endre lovene (2) etablere umesamisk som skulefag på alle nivå (3) innføring av sterkt opplæringsmodell i skuleverket.

Lovendring og etablering av umesamisk som fag

Særleg barnehage og skule kan i framtida mobiliserast som støtte for ei umesamisk revitalisering. For å få til det, må ein først påverke styresmaktene til å endre lovverket slik at umesamisk blir likestilt med dei andre samiske språka i Noreg. Slik kan elevar som skal lære umesamisk, bli garantert eit visst lovpålagt tal med skuletimar i språket for veka.

Dette vil i seg sjølv bety ein stor framgang samanlikna med dagens tilhøve.

Val av opplæringsmodell

Umesamisk språk står svært svakt i samfunnet. Språkundervisning isolert til nokre få timer i veka på skulen vil difor ikkje vera nok til at elevane blir aktive språkbrukarar. Skal ein revitalisere umesamisk med tanke på vending av språkskifte i familiene ved hjelp av skulen og barnehagen, kjem ein ikkje utanom ei eller anna form for språkbadsmodell i opplæringa, altså ein modell som er sterkare enn den ein i dag får ved samiskundervisning etter lovas minimum (om sterke og svake modellar, sjå kapittel 12).

Slik språktilhøva er på norsk side i dag, er det mest realistisk å starte skuleopplæring i språket etter dei modellane som er mest vanlege for samisk som andrespråk i Noreg. Opplæring etter ein slik svak modell (framandspråkmodell) vil bety ei stor forbeting i høve til i dag då ingen elevar får organisert opplæring i umesamisk.

Sterkt tospråkleg modell kan heller vera eit langsiktig mål.

Etnisitet eller geografi som strategi?

Eit viktig strategisk spørsmål er kven det er som skal få opplæring i umesamisk. Skal ein satse individuelt på etniske samar med slektsrøter frå det umesamiske området, same kvar dei måtte bu i dag. Eller skal ein satse på opplæring av flest mogleg innanfor det geografisk definerte umesamiske området – uavhengig av etnisitet.

Val av strategi her kan ha praktiske konsekvensar. Ved å tenkje individ og etnisitet, vil den beste løysinga kunna bli fjernundervisning til nokre elevar i Hemnes og Storuman, éin elev i Trondheim, éin i Stockholm osv, og så la dei møtast til intensiv felles opplæring nokre gonger i året.

Ved å tenkje samfunn og geografi i staden for etnisitet vil løysinga kunna bli å samle ei størst mogleg elevgruppe til umesamiskopplæringa i Hemnes (eventuelt på Mo) og ei anna størst mogleg gruppe i Storuman (eventuelt i Umeå) – uavhengig av elevane sin etniske bakgrunn, og så gje desse elevane så intensiv umesamisk språkstimulans som mogleg.

Både det enaresamiske og det manske språksamfunnet har valt den siste løysinga (sjå kapittel 11.3 ovanfor). Ein satsar der intensivt på språket innanfor det tradisjonelle geografiske området utan tanke på elevane sin familiebakgrunn. Slik har dei skapt eit større miljø der språka kan brukast.

Sørsamane har stort sett valt den første løysinga. Elevane får grunnleggande undervisning der dei er, sjølv om der berre er éin elev. Ein organiserer god fjernundervisning og samlar elevane regelmessig til språkbad og liknande. Identiteten som sørsame er her den sterkeste motivasjonen for å lære språket, ikkje geografien.

Valet mellom ein geografisk og etnisk strategi har store betydning for språkarbeidet på lang sikt, men det betyr lite på kort sikt, fordi her er så mykje grunnleggande infrastruktur som må på plass. Det meste manglar.

Hemnes kommune inn i forvaltningsområdet for samisk språk

For umesamisk språk på norsk side av grensa ville det vera eit stort løft om det fanst ein kommune som tok spesielt ansvar for språket. Kommunar innanfor forvaltningsområdet for samisk språk har eit slikt ansvar.

Etter at staten oppretta forvaltningsområdet med seks nordsamiske kommunar, har det vore vanleg praksis har vore at nye kommunar frivillig søker om å få slutte seg til forvaltningsområdet etter at kommunestyret har gjort vedtak om det. Initiativet til ein slik strategi må difor komma frå lokalt hald. Hemnes er den norske kommunen der det lokale engasementet for umesamisk har vore størst.

13.2 Tiltak

Forslaga til tiltak i denne lista står i prioritert rekkefølgje i den forstand at dei mest *grunnleggande* tiltaka står først. Men prioriteringa gjeld ikkje tidspunkta for gjennomføring, ein kan godt arbeide med tiltak nr. 5 før tiltak nr. 1 er gjennomført.

Tiltak 1: Endring av Samelova

Slik Samelova er i dag, omtalar ho samisk språk i eintal, og dei ulike samiske språka er ikkje nemnde med namn nokon stad i lova. Ved neste lovrevisjon må det komma fram at det finst fleire samiske språk, og dei må nemnast ved namn. Dette set ein standard også for anna lovgeving som vedkjem samiske språk, slik som Opplæringslova og Stadnamnlova.

Tiltak 2: Endring av lov om opplæring

Opplæringslova må endrast slik at umesamisk blir nemnt der på line med andre offisielle samiske språk. Då vil foreldre få eit lovgrunnlag for å krevja umesamisk opplæring for barna sine.
Sametinget tek opp denne saka med norske styresmakter.

Tiltak 3 Endring av forskrift til folkeregisterlova

Forskrift til folkeregisterlva må endrast slik at kunnskapar i umesamisk kan registrerast på line med kunnskapar i nord-, lule- og sør-samisk.

Sametinget tek opp denne saka med norske styresmakter.

Tiltak 4 Umesamisk i den europeiske språkpakta

Noreg må definere umesamisk språk som eit norsk region- eller minoritetsspråk som skal vernast av den europeiske språkpakta.

Sametinget tek opp denne saka med norske styresmakter

Tiltak 5: Rekruttering av nye vaksne talarar

Det må etablerast eit fast system med kurs i umesamisk for vaksne der studentane kan begynne på null og arbeide seg oppover til å meistre språket godt. Kursa kan vera knytte til ein institusjon som gjev formell kompetanse.

Sámi allaskuvla har eit slikt kurssystem med blant anna ferdig utarbeidde fagplanar for sør-samisk.

Sametinget ber Sámi allaskuvla ta kontakt med det umesamiske miljøet på både sidene av grensa med sikte på å få i gang nødvendige kurs.

I tillegg til ordinære kurs må det etablerast ei mentorordning for vaksne som vil lære umesamisk. Gode andrespråkstalarar må òg kunna brukast som mentorar for vaksne i tillegg til eventuelle aktuelle morsmålstalarar.

Det enaresamiske miljøet på finsk side har gode erfaringar med mentorordning.

Sametinga på norsk og svensk side må samarbeide om å få i gang ei slik ordning.

Tiltak 6. Utdanning av lærarar i umesamisk

Det må gjerast mogleg å studere umesamisk på høgskule og universitetsnivå. Dette er ikkje mogleg i dag. Eit slikt språkstudium må finnast for å kunna skaffe formelt kvalifiserte lærarar i umesamisk i framtida.

Sametinga i Noreg og Sverige må ta opp denne saka med dei universiteta som i dag tilbyr studium i samisk. Sametinget i Sverige har allereie teke opp saka med Universitetet i Umeå (sjå kapittel 7.2.5 ovanfor).

Tiltak 7: Utvikling av fjernundervisning i umesamisk

Det må utviklast eit eige fjernundervisningstilbod i umesamisk. Med få talarar av språket og store geografiske avstandar innanfor det umesamiske området vil det alltid vera behov for ei eller anna form for fjernundervisning. Her er det mogleg å samarbeide med sør-samisk miljø som har mykje erfaring med dette.

Umesamisk fjernundervisning må sjåast som ei nødvendig form for undervisning (ikkje som prosjekt) og difor betalast av skuleeigar.

Det same må gjelde eventuelle språkbadssamlingar for elevane.

Sametinga i Noreg og Sverige må òg gje tilskot til å etablere umesamiske språkarenaer, der både vaksne og barn kan komma saman for å snakke samisk. Kombinasjonen fjernundervisning, lokale språkarenaer og meir sentraliserte språkbadssamlingar kan vera ei god løysing i den situasjonen som umesamisk er i..

Tiltak 8: Utvikling av umesamiske læremiddel på alle nivå

Det trengst læremiddel for opplæringa i umesamisk, og det må setjast i gang arbeid for å produsere og utvikle slike læremiddel. .

Nyskaping. Det må lagast nye eigne læremiddel på grunnlag av den umesamiske situasjonen. Det hastar særleg med å få ut ein grammatikk til kurs- og skulebruk.

Tilrettelegging av eldre stoff. Umesamisk har ein lang skrifttradisjon, og det er i tillegg gjort mange nedskrifter og opptak av det munnlege språket gjennom tidene. Noko av dette stoffet bør leggast til rette for bruk i opplæring. Dette bør vera eit ansvar for universitet og arkiv.

Omsetjing. Potensialet for omsetjing er stort. Bøker kan omsetjast frå alle språk. Lærebøker i sør-samisk kan vera nyttige som grunnlag for lærebøker i umesamisk.

Når det gjeld omsetjing av barnebøker har fylkesbiblioteket i Trøndelag

Noko av det som er nemnt i punkta a, b, og c ovanfor, er det allereie eldsjeler som har begynt med. Det er naturleg først å satse på dei arbeida (og dei arbeidarane) som allereie er i gang.

Umesamisk læremiddelutvikling må komma inn under dei same finansieringsordningane som dei som gjeld for anna samisk læremiddelutvikling.

Tiltak: 9: Utvikling av tospråklege opplæringsmodellar med umesamisk

Dette tiltaket er både langsiktig og kortsiktig. Det kortsiktige er å få på plass fagplanar og rettleiingar for undervisning i umesamisk i grunnskulen og å få i gang eit tilbod som inneheld umesamisk språk i barnehagen..

Det langsiktige målet må vera å få på plass opplæring i umesamisk etter ein eller annan sterk opplæringsmodell.

Det må setjast i gang arbeid med å utvikle tospråklege opplæringsmodellar for grunnskulen, modellar som er tilpassa den umesamiske situasjonen. Her vil det vera naturleg å bygge på det som tidlegare er gjort for enaresamisk og sør-samisk.

Det vil vera naturleg å la ein pedagogisk akademisk institusjon arbeide med dette i lag med dei lokale miljøa som det gjeld.

Det må gjerast til ein foreldrerett å kunna velja ein *sterk* samisk opplæringsmodell for barn i skulen i Noreg. NOU –*Hjertespråket* foreslo i 2016 at foreldre skal få ein slik rett, men dette tiltaket er enno ikkje innført.

Det er Sametinget sitt ansvar å ta opp denne typen spørsmål med dei statlege styresmaktene.

Den svenske skulelova må endrast slik at sterke tospråklege opplæringsmodellar blir lovlege for dei elevane som vel umesamisk (og andre samiske språk). Dette tiltaket (6c) er ikkje eit tiltak som Sametinget på norsk side kan gjera noko med direkte, men det er viktig å sørge for at det språksamarbeidet over landregrensa kan bli lettast mogleg.

Sametinga på svensk og norsk side går saman om dette.

Tiltak 10. Synleggjering av umesamisk

Definisjonen av «samisk språk» i forskrifta til Stadnamnlova står i vegen for ei synleggjering av umesamisk på offentlege vegskilt og kart. Forskrifta til Stadnamnlova må endrast slik at umesamisk der blir definert som eit eige samisk språk med ei godkjend rettskriving til bruk i offentlege samanhengar.

Sametinget har teke dette opp med norske styresmakter allereie.

Tiltak 11: Etablering av stilling for umesamisk språkarbeid

Det må oppretta ei stilling med spesielt ansvar for umesamiske språkspørsmål, med vekt på revitalisering i praksis.

Det konkrete innhaldet i stillinga vil avgjera kvar finansieringa skal komma frå.

Tiltak 12: Samarbeid

Miljøet som arbeider med og for umesamisk er lite. Det må difor arbeidast ut konkrete planar for framtidig samarbeid, først og fremst mellom umesamisk miljø på norsk og svensk side, slik at innsatsen for språket i dei ulike lokalmiljøa kan samordnast for til dømes å unngå dobbeltarbeid. Det må òg lagast konkrete planar for samarbeid mellom umesamisk og pitesamisk språkmiljø, og også mellom umesamisk og sør-samisk språkmiljø.

Tiltak 13: Språkteknologi

Det bør setjast i gang eit prosjekt ved Noregs arktiske universitet/ Universitetet i Tromsø der det blir etablert språkteknologi for umesamisk på same måten som det finst for andre samiske språk. Mellom anna vil eit umesamisk retteprogram vera til stor hjelp for dei som skriv på umesamisk. Initiativet til eit slikt arbeid må komma frå lokalt hald. Arbeidet må gjerast ved Noregs arktiske universitet/ Universitetet i Tromsø og Sametinget må delta i finansieringa.

Tiltak 14: Ansvar

Det offentlege ansvaret for umesamisk språk må skrivast inn som del av ein stillingsinstruks i sametingsadministrasjonen, eventuelt at ansvaret for dei tre språka pite-, ume- og skoltesamisk blir plasserte på same stad i administrasjonen.

14 1Kostnader

Dette kapittelet *kostnadene* ved dei ymse framlegga til tiltak i kapittel 13. Kostnadsoverslaga her er nummererte på same måten som tiltaksforsлага i kapittel 13.

Det er naturleg at Sametinget i Sverige og andre svenske styresmakter er med på å dele fleire av kostnadene.

Tiltak 1: Endring av Samelova

Ingen spesielle kostnader

Tiltak 2: Endring av lov om opplæring

Ingen spesielle kostnader

Tiltak 3 Endring av forskrift til folkeregisterlova

Ingen spesielle kostnader.

Tiltak 4 Umesamisk i den europeiske språkpakta

Ingen spesielle kostnader

Tiltak 5: Rekruttering av nye vaksne talarar

Kostnader med språkkurs (stipendordning o.a.) kr. 1 500 000

Kostnader med ei mentorordning kr. 1 000 000

Tiltak 6. Utdanning av lærarar i umesamisk

Tiltaket føreset at studentar som studerer umesamisk som del av ei lærarutdanning kjem inn under dei stipendordningane som gjeld andre studentar av samiske språk. Kostnadene her vil avhenge av studenttalet.

Estimat kan ver at det trengst ca kr.200 000 i året

Tiltak 7: Utvikling av fjernundervisning i umesamisk

Sjølvé fjernundervisninga fører ikkje til kostnader for Sametinget. Det er skuleeigar som betaler her.

Tiltak 8: Utvikling av umesamiske lærermiddel på alle nivå

Per år kr. 2 000 000

Tiltak: 9: Utvikling av tospråklege opplæringsmodellar med umesamisk

Langsiktig tiltak. Ei slik utvikling kan skje gjennom kombinert praksis, utviklingsarbeid og forsking.

Kr. 1 000 000 i året over ein femårsperiode

Sametinga på svensk og norsk side bør gå saman om dette,

Tiltak 10: Synleggjering av umesamisk

.For at umesamiske stadnamn skal komma på skilt og kart, må dei samlast inn, registrerast og normerast.

Umesamisk stadnamnprosjekt: kr. 800 000

Tiltak 11: Etablering av fast stilling for umesamisk språkarbeid med praktisk revitalisering: kr. 800 000 i året

Tiltak 12: Samarbeid

Samarbeid mellom dei to landa landa, og mellom språka i området. Reising, seminar og liknande.

Kr. 500 000

Tiltak 13: Språkteknologi

Det må setjast i gang eit prosjekt ved Noregs arktiske universitet/ Universitetet i Tromsø der det blir etablert språkteknologi for umesmisk på same måten som det finst for andre samiske språk. I dag finst ingen ting. Naturleg at både svensk og norsk side er med og finansierer

kr. 1 600 000

Tiltak 14: Ansvar

Felles stillingsressurs for umesamisk, pitesamisk og skoltesamisk i Sametinget

kr. 800 000 i året

15 Litteratur som det er vist til

Antonsen, Lene og Trosterud, Trond (2020): «Med et tastetrykk. Bruk av digitale ressurser for samiske språk» I *Sámi logut muitalit 13*

Arbeids- og inkluderingsdepartementet. (2009). *Handlingsplan for samiske språk*. Henta frå: http://www.regjeringen.no/upload/AID/publikasjoner/rapporter_og_planer/2009/Handlingsplan_2009_samisk_sprak.pdf

Arbeidsdepartementet. (2008). Samepolitikken. St. meld. nr. 28. 2007-2008. Henta frå: www.regjeringen.no/pages/.../STM200720080028000DDDPDFS.pdf

Baker, Colin (2017): *Foundations of Bilingual Education*. Multilingual Matters.

Barruk, Henrik/ Korhonen, Olavi (2010): *Kurs i umesamiska*. (Uprenta).

Barruk, Henrik (2019): *Báhkugirjjie. Ordbok. Ubmejesámien -dáruon /Dáruon – ubmejesámien. Umesamisk – svensk/ Svensk - umesamisk*. Kanaanstiftelsen i Sverige.

Bergsland, Knut (1942) «Samemål på Rørosvidda» i Røroskomiteen: Rørosboka. *Røros bergstad, Røros landsogn, Brekken og Glåmos kommuner*. Røros.

Bergsland, Knut (1982): *Sydsamisk grammatikk*. Universitetsforlaget

Bergsland Knut og Magga, Lajla Mattsson (1993): *Åarjelsaemien-daaroen baakoegærja. Sydsamisk – norsk ordbok*. Idut.

Broderick, George (1999): *Language death in the Isle of Man: an investigation into the decline and extinction of Manx Gaelic as a community language in the Isle of Man*. Tübingen: Niemeyer.

Clague, Marie (2009): “Manx Language Revitalization and Immersion Education” I *e-Keltoi. Journal for interdisciplinary Celtic Studies*. Volum 2: Cultural Survival

Evjen, Bjørg (2005): ”Jeg trodde jeg bare var same, ikke lulesame”. Om ”lulesame” og ”lulesamsik område” som nye politiske og identitetsskapende begrep, I: Red. Axelsson & Sköld, *Ett land, ett folk. Sápmi i historia och nutid*.

Fishman, Joshua (1991): *Reversing Language Shift*. Multilingual Matters.

Gerten, Daniel Z. von: (2015): *Huvuddrag i umesamisk grammatik*. Oslo. Universitetet i Oslo

Kommunal og moderniseringsdepartementet (2014): *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler*. Oslo.

NOU 2016-18: *Hjertespråket Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk*. Oslo.

Larsson, Lars-Gunnar (2012): Grenzen und Gruppierungen im Umesamischen. 198 s. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. (*Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica* 83).

Larsson, Lars-Gunnar. (2010). "Ume Saami Language Variation" I Csúcs et al.

Rivojen, Jørn Langseth (2019): *Umesamisk språkområde*. Upublisert manus.

Sámediggi (2018): *Gielelutnjeme – Giellalåpptim – Giellalokten. Sametingets strategier for samiske språk*. Kárásjohka.

Sametinget (2017): *Lägesrapport från Samiskt språkcentrum De samiska språken i Sverige 2017*.

Sammallahti, Pekka. (1998): *The saami languages. An Introduction*. Karasjok: Davvi Girji.

Sammallahti, Pekka. (2012): "Remarks on Ume Saami phonology." I Winkler et al.: *Laponicae investigationes et uralicae: Festschrift zum 65. Geburtstag von Lars-Gunnar Larsson*, 203-217. Wiesbaden: Harrassowitz.

Sametinget (2019): Umesamiska. Upublisert referat frå seminar som Sametinget på svensk side heldt i Luleå i den 11/12 2019.

Florian Siegl. 2012. "Strövtåg i umesamiskan". I Eberhard Winkler and Hans-Hermann Bartens and Cornelius Hasselblatt (eds.), *Laponicae investigationes et uralicae: Festschrift zum 65. Geburtstag von Lars-Gunnar Larsson*,

Siegl, Florian (2017): "Tryggve Sköld och umesamiskan : intryck från en oavslutad språkdokumentation" i: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 35. 252–290

Siegl, Florian (2017): "Ume Saami : The forgotten language" i: 'Études finno-ougriennes 48. <https://journals.openedition.org/efo/7106#tocto3n1>

Skum, Marja-Kristin (2013): *Giellamolsun sámi boazodoalus. Språkbyte inom rensköteln* . ČálliidLágádus.

Smedby, Sune & Harald Grundstrom (red.). 1963. *Lapska Sånger. Texter och melodier från svenska Lappland II. Sånger från Arjeplog och Arvidsjaur*. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala. Serie C: 2. Uppsala: A. B. Lundequistska Bokhandeln.

Svonni, Mikael (2005): "Umesamiska - Det gåtfulla språket." I Sápmi YIK – livet i samernas bosättningsområde för ett tusen år sedan. Umeå. Universitetet i Umeå. Sámi dutkan.

Todal, Jon (2008). "Når er eit språk forsvunne? Kritiske merknader til språkdødmetaforen.» I: (red.) Lars-Gunnar Larsson og Torbjörn Söder, *Váimmus čiegan sániid - I hjärtat gömmer jag orden*. Uppsala: Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet.

Todal, Jon (2007): *Samisk språk i Svhaken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule*. Dieđut 1. Sámi allaskuvla.

UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Language (2003) *Language Vitality and Endangerment*. Document adopted by the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages Paris, 10–12 March